

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, заочного та дистанційного навчання

Кафедра теоретичної психології

**СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ У
РОБОТІ ПСИХОЛОГА ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЛЯМ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеня «бакалавр»

Ірини БУДИНСЬКОЇ

4 курсу заочної форми навчання

спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Психологія»

Науковий керівник

кандидат психологічних наук, доцент

Оксана ХРИСТУК

Рецензент

кандидат психологічних наук

Олександра КУЗЬО

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«04» квітня 2022 р., протокол № 9

завідувач кафедри теоретичної психології

доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів

2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В РОБОТІ ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЛЯМ	6
1.1 Сімейне насилля як соціальна деструкція	6
1.2 Проблеми сімейного насилля в роботі практичного психолога.....	15
1.3 Психологічні наслідки сімейного насилля.....	25
Висновки до I розділу	32
РОЗДІЛ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЛЯМ	33
2.1 Теоретичні аспекти моделювання процесу психологічної профілактики сімейного насильства	33
2.2 Особливості надання соціально-психологічної допомоги дітям та підліткам, що зазнали сімейного насилля.....	39
2.3 Організація системи психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства	46
Висновки до II розділу	52
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Актуальність дослідження – проблема насилля в сучасних українських сім'ях є багатогранною і багатоаспектною, що викликає необхідність її комплексного вивчення та дослідження з метою створення безпечного сімейного та освітнього середовища для навчання і розвитку дітей.

В умовах нестабільності та радикального реформування сучасного суспільства, які диктують не лише свободу соціального вибору, а й продукування власної стратегії поведінки у всіх сферах людського життя, проблема сімейного насилля набуває особливої актуальності. Незважаючи на те, що сім'я переживає сьогодні серйозні складнощі, зумовлені кризовими явищами в українському суспільстві, вона залишається основним і найбільш стабільним інститутом соціалізації особистості. Саме в сім'ї діти просто і природно привчаються до життя, в сім'ї закладаються основи розуміння дитиною світу, з перших років життя вона засвоює моральні цінності, соціальні норми, культурні традиції суспільства.

«Сім'я – унікальний суспільний інститут, ніби самою природою призначений для цілей виховання. В ній достатньо міцна нормативна основа поєднується з можливістю тонких душевних взаємовпливів і довгою індивідуальною взаємодією».

Водночас, сім'я, як будь-яка мала соціальна група, не застрахована від суперечок і конфліктів. Маючи широкий діапазон впливу, сім'я є тим конфліктним середовищем, у якому проявляються суперечності між очікуваннями або вимогами окремої особистості і сформованими в родині нормами і цінностями, відбувається зіткнення інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій тощо [1, с. 404].

Мета дослідження - полягає в тому, щоб роз'яснити сучасні можливості психологічної практики в діяльності практичного психолога у сфері запобігання та протидії домашньому насильству через розкриття теоретико-правових основ такої діяльності з урахуванням останніх

законодавчих змін, виокремлення основних принципів, інструментів практичної діяльності та вироблення дієвих рекомендацій щодо удосконалення адміністративного законодавства у досліджуваній сфері.

Завдання дослідження – вивчити теоретико-прикладні аспекти дослідження діяльності практичного психолога у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; виявити найбільш актуальні проблеми основних напрямків роботи практичного психолога у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; проаналізувати найбільш ефективні заходи психопрофілактичної роботи психолога у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері запобігання та протидії сімейному насильству.

Предмет дослідження – особливості застосування психологічної практики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Наукова (теоретична) новизна роботи полягає у поглибленні наукових уявлень про психологічні механізми роботи психологів, що виникають у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; науковому обґрунтуванні особистісно-діяльнісного підходу у досліджуваній роботі; дослідженням організаційно-правових та методичних засад діяльності практичних психологів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Практичне значення досліджуваної роботи полягає у розробці комплексної методики психодіагностики сімейного насилля, визначено основні напрями та відповідно до них запропоновано конкретні заходи щодо діяльності практичних психологів у сфері запобігання та протидії сімейного насилля.

Точність та надійність результатів дослідження забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, використанням надійних взаємодоповнюючих методів, що відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки

досліджуваних, порівняльним аналізом даних інших досліджень, кількісним та якісним аналізом отриманих результатів, використанням методів математичної статистики.

Методологія даного дослідження складається із принципів детермінізму, методу теоретичного аналізу літературних джерел дослідження; методу кількісно-якісної обробки одержаних даних; системноструктурний підхід – при проведенні теоретичного аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел із зазначеної проблематики.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В РОБОТІ ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЛЯМ

1.1 Сімейне насилля як соціальна деструкція

Сімейне насильство, домашнє насильство, побутове насильство (англ. Domestic violence, також domestic abuse, family violence) – це насильство чи інше жорстоке поводження однієї людини (людей) над іншою (іншими) у рамці побутових відносин, таких як шлюб чи співжиття. Воно може називатися насильством з боку інтимного партнера, коли здійснюється чоловіком (дружиною) чи інтимним партнером (партнеркою), мати місце як у гетеросексуальних, так і в одностатевих стосунках, між людьми, що перебувають у дійсному шлюбі/стосунках чи що перебували в таких раніше. Домашнє насильство також включає насильство над дітьми, батьками, старшими родичками чи родичами та інші насильницькі акти між членами родини.

Домашнє насильство набуває численних форм, включно з фізичним, сексуальним, репродуктивним, економічним, психологічним, емоційним, вербальним та релігійним насильством, та варіюється від прихованих, стертих форм на кшталт епізодів емоційного знущання (наприклад, сталкінгу чи залякування) до звалтувань у шлюбі та грубого фізичного насильства на кшталт побиття, душіння, калічення жіночих геніталій чи обливання кислотою, що призводять до хронічних захворювань, інвалідності чи смерті. Вбивства в контексті домашнього насильства (domestic murders) включають побиття камінням, спалювання наречених, «убивства честі» та «смерть за придане» [2].

Аналіз ситуації, що склалась в сучасному світі, показує, що насильство продовжує відігравати свою деструктивну роль у соціальних практиках і людській взаємодії: в міжособистісних і групових відносинах, в агресивних діях військових блоків і завоюваннях, у «кольорових» революціях нової доби, військових заколотах, репресивних державно-

політичних стратегіях і, звичайно, в міжнародному тероризмі. Оскільки чисто правовий контроль проявив насильства у будь-якій формі виявляється малоефективним, це безперечно актуалізує його подальший науковий аналіз і сутнісне викриття, результати якого мають впроваджуватися до громадської свідомості.

На цих підставах чинні юридичні механізми разом із всебічним соціальним контролем зможуть більш ефективно стримувати зростання насильницьких практик і агресивних поведінкових стереотипів. Адже суспільство і держава припускає (легітимізує) насильство й примус лише у формі санкцій по відношенню до злочинців або злісних порушників соціальних норм, які склалися і виправдані культурно-історичною традицією та правом [3, с. 36].

Феномен насильства завжди викликав суттєвий інтерес у науковців, що призвело до формування багатоманітних теорій в соціології, психології, філософії права, політології, конфліктології, кримінології тощо.

В історичній традиції суспільних наук до аналізу насильства зверталися теологи середньовіччя Аврелій Августин і Фома Аквінський, мислителі Н. Макіавеллі й Т. Гоббс, філософ І. Кант; теорію революційного насильства обґрунтовували К. Маркс, М. Бакунін, В. Ленін, Л. Троцький; фашистські теоретики виправдовували застосування фізичного і політичного насильства расовими і біологічними чинниками, а сталінізм – загостренням класової боротьби.

Паралельно цьому західні соціологи і політологи (М. Вебер, Г. Моска, П. Сорокін тощо) обґрунтовали явище «легітимного насильства» у здійсненні державних функцій. Зрештою, у 2-й пол. ХХ ст. сформувалась самостійна наукова дисципліна валеїнсологія, що розглядає проблеми насильства у межах різних парадигм: соціологічної, конфліктологічної, психологічної, політологічної, юридичної й міжнародної (тут варто згадати дослідження Л. Козера, З. Фрейда, Е. Дюркгейма, Р. Коллінза, К. Бартола, Р.

Беррона, М. Страуса, Р. Гелеса, Дж. Норріса, П. Добаша, Н. Блеклока, Е. Сазерленд, Р. Уолтерса).

Вітчизняними дослідниками глибоко аналізувались соціокультурна та історична обумовленість феномену насильства; формуються концепти, де розглядаються системні чинники насильницьких практик і агресивної взаємодії; зокрема, соціопсихологічні детермінанти сімейного насилля тощо (К. Бабенко, Л. Берковиц, А. Бандура, Н. Гришина, І. Грабська, А. Квітковська, В. Кудрявцев, В. Лунєєв, М. Дмитренко, П. Власов, А. Гусейнов, О. Волянська, О. Бойко, В. Шерстобоев та ін.) [3, с. 36].

Вперше, як проблема національного масштабу, насильство в сім'ї стало розглядатися у Сполучених Штатах Америки. Приводом для цього стала публікація в журналі Американської медичної асоціації, в 1962 році, статті «Синдром дитини, яку б'ють». Автор публікації професор Г. Кемп з колегами висвітлили проблему жорстокості щодо дітей і саме це сприяло поширенню її за межі суто медичної дискусії. Наприкінці минулого століття значно зросла загальна обізнаність про сімейне насильство та воно було визнано неприпустимим. У 1981 р. в Міністерстві охорони здоров'я і соціального захисту США був утворений Центром аналізу та обробки інформації щодо питань сімейного насильства. Л. Шерманом і Р. Берксом в 1984 р. були розпочаті перші дослідження в області домашнього насильства.

Отримані результати сприяли радикальному перегляду поглядів співробітників поліції на тих людей, які скоюють насильство у сім'ях. Тенденція до обходження «приватних справ родини» була змінена на сувору інструкцію покарання агресора.

У цей же час Б. Леві видав книгу, присвячену сімейній жорстокості, де був зроблений висновок про те, що це явище є поширеним, серйозним і може відбуватися серед представників всіх верств суспільства. У цій області також працювали видатні американські вчені і практики (Р. Джіллес, М. Стейнман, Л. Лерман, Д. Зорза). Треба відмітити, що число наукових досліджень, присвячених сімейному насильству в останні роки неухильно

зростає. Саме такий підхід до проблеми, висвітлення її у наукових розробках, інтеграція в інший науковий простір, поширення теоретичних знань з цього приводу, демонструє адекватну відповідь на виникнення проблеми шляхом її моделювання та освоєння [4, с. 8].

Треба зауважити, що у більшості країн світу до кінця ХХ століття законодавчо і на практиці захист від домашнього насильства був практично відсутнім. Вперше у 1993 році ООН випустила документ під назвою “Стратегії боротьби із насильством в родині: довідкове керівництво”, в якому було наголошено, що право на особисте сімейне життя не є правом на жорстоке поводження із членами родини. За останні десятиліття ми спостерігаємо активізацію боротьби із правовою безкарністю за домашнє насильство. Першим документом, спрямованим на правову заборону насильства щодо жінок стала Стамбульська конвенція 2014 року, основний заклик якої полягає в тому, щоб покінчити з терпимістю щодо домашнього насильства [4, с. 9].

Відповідно до п. 3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон) домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [5].

Щоб встановити ланцюгову реакцію вчинення сімейного насилля, розглянемо тапологию та ознаки вчинення сімейного насилля.

Типи сімейного насилля:

- між подружжям (чоловік – жінка, у більшості випадків насильство здійснює чоловік, але зустрічаються протилежні випадки);

- між батьками і неповнолітніми дітьми (насильство можуть здійснювати як батько, так і мати);

- між дорослими дітьми та батьками (насильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок є більш розповсюдженим).

Досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на тих же засадах насильства, наприклад:

- насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти виростили в атмосфері уседозволеності;

- між дітьми в одній родині (така поведінка, як правило, виникає на фоні насильницьких стосунків між дорослими членами родини і можуть мати різноманітний характер - старші діти можуть скоювати насильство над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватися для насильства над кимось одним із дітей);

- насильство між іншими членами сім'ї: між тещею або тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею тощо [6, с. 234].

Основні ознаки домашнього насильства:

- насильство завжди здійснюється за попереднього наміру, тобто умисно. Це означає, що особа, яка вчинила насильство, усвідомлювала або повинна була усвідомлювати характер вчинюваних нею дій або бездіяльності, передбачала або могла передбачити (виходячи з її фізичного і психічного стану) можливість настання таких шкідливих наслідків, як заподіяння моральної шкоди, шкоди фізичному або психічному здоров'ю іншого члена сім'ї;

- дії унеможливають ефективний самозахист. Найчастіше люди, які вчиняють насильство, мають певні переваги – це може бути вік, фізична сила, економічно вигідніше положення тощо. Наприклад, вчитель

знушається над учнем, змушуючи його робити ганебні вчинки перед всім класом, маючи перевагу у віці, посаді, статусі;

- дії порушують права і свободи особи. Кривдник завжди намагається контролювати свою жертву, тим самим обмежуючи права та свободи.

Наприклад, якщо жінка не хоче, не може саме зараз мати інтимні стосунки зі своїм партнером, а він наполягає, ображає, погрожує і врешті-решт отримує бажане – це насильницька дія;

- насильницькі дії спричиняють шкоду (фізичну, моральнопсихологічну, матеріальну) іншій особі. Наслідком від насильницької дії завжди є шкода – це можуть бути і матеріальна втрата (вкрадені гроші, відібрана частина спільно заробленого майна), і ушкодження (синці, переломи), і погіршення емоційного стану (сором, страх, пригнічення). Наприклад, шкодою від шантажу може стати депресія, спроба самогубства [7, с. 35].

Законодавство України у сфері протидії домашньому насильству закріплює чотири форми такого насильства: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне.

Людину, яка тривалий час потерпає від насильства, можна виявити за низкою ознак фізичного, економічного, сексуального та психологічного характеру, а саме:

Ознаки фізичного насильства:

- Погіршення фізичного й психічного здоров'я, емоційні та неврологічні розлади.

- Головний біль, біль у м'язах, синці, забиті місця відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичайної форми та в різних частинах тіла.

- Поганий догляд за ротовою порожниною, недотримання правил особистої гігієни, відсутність догляду за волоссям, нігтями.

- Втрата ваги, зневоднення.
- Наявність інфекцій, що передаються статевим шляхом; викиди плоду, мертвонароджені діти, передчасні пологи, недостатня вага у немовлят [8].

Ознаки економічного насильства:

- Неможливість розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами.
- Відмова від праці або навчання під тиском; праця на посаді/робочому місці, обраному під тиском.
- Робота, зумовлена необхідністю утримувати того, хто водночас контролює (відбирає) всі гроші.
- Одяг, взуття, що не відповідають сезону та погоді; старе вбрання; наочні ознаки існування в злиднях (незважаючи на реальні прибутки).
- Недоїдання.
- Наявність житлових проблем (негараздів) [8].

Ознаки сексуального насильства:

- Порушення сексуальності, зокрема зниження або втрата сексуального потягу.
- Інфекції, що передаються статевим шляхом.
- Травми та пошкодження статевих органів.
- Наявність викидів, мертвонароджених дітей та небажаних вагітностей.
- Примусове залучення до комерційного сексу [8].

Ознаки психологічного насильства:

- Страх, тривожність, постійне почуття небезпеки (завжди перебуває напготові), нерішучість, повна безініціативність та відчуття безпорадності.
- Труднощі з концентрацією.
- Наявність скарг психосоматичного характеру.

- Депресія; нав'язливі рухи та думки, схильність до одноманітних рухів та дій на кшталт розгойдування в кріслі, різання паперу, розчісування одного й того ж пасма волосся тощо.

- Надмірне збудження, безсоння або, навпаки, підвищена сонливість та уповільнення рухів (останні вважаються проявом «лінощів», «нездатності добре виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють почуття провини).

- Втрата соціальних контактів з родичами, друзями, гостре відчуття/прагнення самотності та ізольованості.

- Уникання погляду в очі.

- Суїцидальні наміри, погрози позбавити себе життя.

- Почуття провини, сорому за отримані фізичні ушкодження.

- Звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати ситуацію, власне майбутнє, свої вчинки та вчинки інших людей, поєднання підозрілості з безмежною довірливістю.

- Відкладання часу звернення за допомогою або відмова від неї чи будь-якого зовнішнього втручання, спрямованого на виявлення та зміну ситуації.

- Зневіра в можливості змін у власному житті на краще, відсутність ініціативи, страх перед життям, втрата сенсу і інтересу до життя [8].

Хоча закон і дає нам визначення домашнього насильства, але варто підкреслити, що визначення сімейного насилля залежить від точки зору тих, хто займається цією проблемою. Для юристів потрібно одне визначення, для психологів – друге, для соціальних педагогів – третє.

Є різні визначення насильства в сім'ї залежно від різних кутів бачення, а саме:

- з точки зору права (юридична перспектива);

- з моральної точки зору (перспектива моральна);

- із суспільно-політичної точки зору (перспектива суспільно-політична).

Виходячи з точки зору психологічної допомоги жертвам насильства (тобто з третьої перспективи), насильство в сім'ї можна визначити як діяльність чи бездіяльність одного з членів сім'ї, спрямована проти інших членів сім'ї, використання існуючої чи створеної завдяки обставинам переваги сили чи влади, яка позбавляє членів родини особистих прав і свобод та стає загрозою для їхнього життя і здоров'я (фізичного і психічного), завдаючи страждань та ушкоджень [9, с. 7].

Насилля в сім'ї необхідно розглядати з урахуванням соціальних, демографічних, економічних, політичних, моральних, культурних та інших умов життєдіяльності суспільства, які впливають на становлення насильницької поведінки.

Серед основних причин слід виділити:

- відсутність належної державної системи захисту та реабілітації жертв насилля в сім'ї;
- слабка попереджувальна робота з особами, схильними до вчинення насильства в сім'ї щодо неповнолітніх;
- конфліктні стосунки в сім'ї;
- нерозвиненість батьківських почуттів і навичок;
- матеріальне неблагополуччя і житлові проблеми сімей, що мають дітей;
- алкоголізація населення;
- правовий нігілізм і терпимість суспільства до проявів насильства і жорстокості в питаннях виховання дітей [10, с. 274].

Масштаби негативних явищ в суспільстві відносно сімейного насилля важко оцінити через недостатність даних, оскільки проводиться збір та аналіз інформації показників домашнього насильства, тільки виходячи з статистичних даних які оприлюднюють в ЗМІ Національна поліція про повідомлення про факти вчинення домашнього насильства. В поліцію

звертаються в переважній більшості постраждалі від домашнього насильства, які систематично зазнають такого насилля і вже після числених випадків скоєння відносно них такого насилля членами сім'ї, вони звертаються по допомогу, проте навіть в такому випадку цифри щороку збільшуються. Якщо брати до уваги цей факт, то показники фактів вчинення сімейного насилля в багато раз вищі, про що в переважній більшості постраждалі замовчують, та в поодиноких випадках звертаються за допомогою.

1.2 Проблеми сімейного насилля в роботі практичного психолога

Проблема викорінення насильства в сім'ї є актуальною для нашої країни і кожного громадянина, оскільки її суть у порушенні прав людини і прав члена родини у сім'ї. Сім'я повинна бути «колискою демократії», а не насильства, надавати безпеку, затишок, радість, наснагу до діяльності, життя, спілкування, що є можливим тільки за умови відсутності у ній насильства будь-яких видів і проявів.

Причиною насильства в сім'ї багато дослідників називають гендерні стереотипи суспільства, оскільки громадська думка вимагає певної поведінки від чоловіка і жінки.

Останнім часом в Україні активізувалася робота з попередження насильства стосовно жінок як на державному рівні, так і зусиллями громадських організацій. В Україні відбуваються перші спроби запровадження й реалізації певних моделей роботи: превентивної, навчально-тренінгових програм, роботи з правоохоронними органами, організації притулків для жінок, кризових консультативних центрів (очних та заочних), центрів реінтеграції, груп взаємопідтримки чи самопомоги, психотерапевтичних програм (індивідуальних та групових) [11, с. 87].

Методологією соціально-педагогічної роботи в аспекті протидії жорстокому ставленню до дітей є концепція «допомоги для самопомоги»,

яка змінює свідомість і поведінки дорослих і дітей. Ця концепція розглядає людину як суб'єкт, а не об'єкт соціальної роботи, що означає формування в неї відповідальності за своє життя, свій вибір, вміння свідомо користуватися своїми правами на основі знання про них. У «допомозі для самопомоги» це означає:

1. Виявлення особливостей і проблем молоді, дітей, жінок, насильників в аспекті запобігання насильству в сім'ї.

2. Формування позитивної мотивації в людей до сприйняття соціальних послуг та стимулювання молоді до засвоєння інформації щодо протидії насильству в сім'ї.

3. Встановлення контакту з молоддю і членами їх сімей і надання їм соціальної допомоги, тобто такого комплексу соціальних послуг, який сприяє не тільки відмові від насильства, але й підвищенню соціального статусу молоді, її особистому розвитку на основі оволодіння знаннями про свої права, навчання вмінню ними користуватися та їх відстоювати, створення умов для їх реалізації, використовуючи при необхідності соціальну опіку і підтримку, соціальний менеджмент. Наслідком такої допомоги можуть бути: знання, що запобігають насильству в сім'ї, вміння і навички щодо критичної оцінки, прийняття рішення й управління собою в ситуаціях, які можуть призвести до насильства, негативне ставлення до насильства.

4. Спрямування молоді до самопомоги в напрямку запобігання насильству через надання інформаційних послуг про установи та організації, які вирішують такі проблеми [8].

Завдання соціальної профілактики реалізується у світлі «допомоги для самопомоги» в таких напрямках психосоціальної роботи з дітьми, молоддю та жінками: соціальні дослідження з проблеми; інформаційно-пропагандистська робота; соціальне навчання молоді; соціальна реклама послуг суб'єктів соціальної роботи; правова освіта дітей та молоді і членів їх сімей з проблем насильства в сім'ї; допомога дітям та молоді у виробі

професії, працевлаштуванні; організації волонтерського руху; організація сімейного дозвілля та відпочинку [8].

Відповідно, лише за умови всебічного дослідження особливостей функціонування сім'ї, де зафіксовані факти насильства над дітьми, вибирається та чи інша форма профілактичної роботи, яка спрямована на виявлення й усунення причин та умов агресивної поведінки. У згаданому контексті доцільно зауважити, що проведення профілактичних заходів потребують не лише батьки, але і діти, які піддавалися насильницьким діям.

Насильство над жінками має різні види і форми, але їх наслідками завжди стають психологічна і соціальна дезадаптація, вагомий збиток для здоров'я, стійке зниження якості життя. Саме тому для України все більше набуває актуальності проблема впровадження та удосконалення психологічної та медичної моделі медико-соціальної та психотерапевтичної та психіатричної допомоги жінкам, що постраждали від насильства [12].

Психопатологічні стани як наслідок домашнього насильства можна розподілити на ті, що виявляються вперше (найбільш вивчена та висвітлена в науковій та спеціальній літературі проблема) та на рецидивуючи психопатологічні стани (психічні та поведінкові розлади), що були спостерігалися у минулому та були спровоковані проявами домашнього насильства у теперішній час (зазвичай мало вивчена та мало висвітлена проблема). Психопатологічні стани, що виникають внаслідок домашнього насильства є психогенними за походженням. Незважаючи на те, що термін психогенний не використовується сучасною міжнародною класифікацією МКХ-10 його використання сучасною психіатрією є досить доцільним у рамках вітчизняної наукової школи та аналізу матеріалу, що буде розглянуто далі. Так психогенними називають збірну групу психічних розладів, що виникають у результаті дії зовнішніх психогенних факторів, які посередньо або прямо впливають на діяльність головного мозку, що в свою чергу, призводить до психічного захворювання. Основними психогенними факторами вважаються: психічна травма, емоційна напруга та

емоційний стрес. Психогенні фактори не у всіх осіб викликають психічні розлади.

Найбільш вразливими до проявів будь-якого виду насильства є діти. Одна з найбільш змістовних та цікавих матеріалів з цієї теми є робота групи авторів Ардашева С.В., Борозинец Н.М., Евмененко Е.В., Козловская Г.Ю. (2003), що зробили детальний аналіз даних літератури та поєднали їх з власними спостереженнями та досвідом [13, с. 59].

Особливо критичними є дошкільний і підлітковий вікові періоди, які більшістю дослідників розглядаються "періодами ризику" щодо насильства. До недавнього часу проблема насильства над дітьми залишалася практично закритою для обговорення, що не давало повного уявлення про її масштабах і серйозності, в той час як діти можуть піддаватися насильству не тільки в родині, а й в школі, і з боку інших соціальних інститутів.

Одне з найнебезпечніших наслідків застосованого до дитини насильства, крім завданої йому фізичної і психічної травми, полягає в тому, що у свідомості дитини міцно закріплюється можливість застосування насильства. У традиційному розумінні насильство являє собою фізичне або сексуальне зловживання, проте психологічний тиск на особистість, обмеження її прав і інтересів, обмеження потреб і можливостей також слід розглядати як акти насильства.

Більшість дослідників сходяться на думці, що найбільш важкими є наслідки насильства, перенесеного в дитячому віці, але частіше за все саме діти і виявляються його жертвами. Це багато в чому пояснюється зростаючим рівнем агресії в суспільстві, що нагнітається реаліями сучасного життя, засобами масової інформації, зниженням духовної культури населення та вразливістю дитини в зв'язку з недосконалістю правової, медичної і психолого-педагогічної допомоги і захисту в кризових ситуаціях.

Така дитина постійно говорить про такі особливості поведінки кривдника, як приниження, образа, знуцання і висміювання. При цьому

дитина має забитий вигляд, замкнута, відчужена, тривожна, дратівлива, з низькою самооцінкою і іншими проявами невротичного розладу або депресії.

Особливості психічного стану та поведінки дитини також залежать від віку. Дуже маленькі (0 – 6 місяців) виглядають малорухливими, байдужими до навколишнього, в них відсутня або слабка реакція на зовнішні стимули, рідкісна усмішка.

Пізніше (від 6 місяців до 1, 5 року спостерігаються побоювання батьків, фізичного контакту з дорослими, постійна безпричинна настороженість, плаксивість, постійне пхикання, замкнутість, зажуреність, переляк або пригніченість при спробі дорослих їх узяти на руки та заспокоїти.

У віці 1,5 – 3 роки також виражене побоювання дорослих, рідкісні прояви радості, плаксивість, реакція переляку на плач інших дітей, надмірності в поведінці – від надмірної агресивності до байдужості.

У більш старших (від 3 до 6 років) має місце примирення зі тим, що трапилося, відсутність опору, пасивна реакція на біль, хворобливе ставлення до зауважень, критики, запобіглива поведінка, надмірна поступливість, псевдодоросла поведінка (що зовні копіює поведінку дорослих), негативізм, агресивність, брехливість, злодійство, жорстокість по відношенню до тварин, схильність до підпалів.

У молодшому шкільному віці: прагнення приховати причину ушкоджень і травм, самотність, відсутність друзів, небажання йти додому після школи, дивні харчові пристрасті: штукатурка, кал, листочки, равлики, жучки та інші.

У підлітковому віці: втечі з дому, суїцидальні спроби, делінквентна поведінка, вживання алкоголю, наркотиків [14, с. 59].

Виявлення депресивних проявів проводиться за рахунок наступних клінічних ознак: пригніченого, тужливого або тривожного настрою, що є нетиповим для суб'єкта, та спостерігається більшу частину дня та не

залежить від ситуації оточення і має тривати не менш як 2 тижні, помітне зниження інтересу або задоволення від діяльності, що звичайно є приємною, рухова та розумова загальмованість, зниження енергійності та підвищена втомлюваність.

Окрім того присутні:

- занижка самооцінка, невпевненість у собі, ідеї самозвинувачення або самозасудження, думки про смерть, що повторюються, або інші прояви суїцидальної поведінки;

- зменшення спроможності обмірковувати або концентрувати увагу, нерішучість та коливання в прийнятті рішень;

- порушення сну будь-якого типу (утруднення засинання, переривчастий сон, ранні пробудження і сонливість протягом дня);

- підвищення або зменшення апетиту із відповідною зміною ваги тіла.

Деякі депресивні симптоми мають особливе клінічне значення і позначаються як "соматичні" (біологічні, вітальні, меланхолійні або ендогеноморфні). Їх наявність робить депресію ближче до "психотичної" (важкої та більш складної у лікуванні) [15, с. 87].

Ступінь вираженості депресії обумовлює порушення адаптаційних можливостей від деяких труднощів при виконанні звичайної роботи і підтримці соціальної активності, до обмеження або повного припинення їх виконання. Така клінічна картина є характерною щодо так званого депресивного епізоду, що виникає внаслідок домашнього насильства. Менш вираженими є так звані типові психогенні афективні розлади. Вони не виділені окремою рубрикою міжнародної класифікації хвороб та не мають чітких критеріїв.

Коротка депресивна реакція – нетривалий минулий депресивний стан легкого ступеню, що триває не більше одного місяця. Легкий депресивний розлад, що виникає у результаті пролонгованої дії стресорної ситуації та триває не більш двох років називають пролонгованою депресивною реакцією.

Про змішану тривожну та депресивну реакцію говорять у випадку, коли симптоми тривоги та депресії чітко виражені, але за рівнем не вище, ніж визначено інших афективних розладів (звичайно, декількох емоційних типів, такі як тривога, депресія, занепокоєння, напруженість і гнів). Ця категорія повинна також використовуватися для емоційних реакцій у дітей, в яких також є присутнім регресивне поведіння, таке як енурез або ссання пальців. Окрім того, депресивні епізоди внаслідок домашнього насильства можуть бути у хворих на хронічні афективні розлади (F3) (біполярний афективний розлад, рекурентний депресивний розлад, циклотимія, дістимія, органічні афективні розлади (F06.3), афективні розлади внаслідок вживання психоактивних речовин (F1), як самостійні нозології, так і як коморбідні стани.

В роботі Бадмаєвої В.Д. та співавторів, депресивні стани визначаються як наслідок домашнього насильства. Вони можуть варіювати від легких короткочасних психоемоційних станів до виражених психічних розладів, таких як пролонгована депресивна реакція [15, с. 88].

Поодинокі випадки депресивних станів внаслідок домашнього насильства депресивної природи, доступні з інтернету не менш показові та заслуговують більшого детального аналізу спеціалістами через шкоду щодо психічного здоров'я людей, що потерпають від домашнього насильства.

Наприклад феномен, що можна назвати терміном «інтимний тероризм». Він описує патерн поведінки, який може бути набагато більш витонченим, ніж побої.

Наприклад:

- Один чоловік одружився на жінці, щоб врятувати її від депресії, але тепер сам звинувачує її депресію за все, що в їх житті відбувається не так. В результаті депресія дружини стає ще глибше.
- Інший приклад: людина всі 12 років сімейного життя проводить вечори в барі аж до закриття, але коли його дружина випиває хоча б один

келих вина, починає звинувачувати її в алкоголізмі, і вона відчуває себе винуватою.

- Один чоловік розтрачає сотні тисяч доларів на роботі, але при цьому тримає дружину і дітей в злиднях, і жінка безсила щось змінити.

- Інший чоловік, стриманий і холодний, утримується від сексу, а його подруга починає відчувати себе винною через свої сексуальні потреби [16]

Жінки з низькою самооцінкою, що постраждали від домашнього насильства, переживали почуття провини, сорому. Для них були характерні постійна переконаність у власній неповноцінності, неможливості змінити і контролювати ситуацію з агресією та агресором, складну життєву ситуацію.

Аналіз показників експериментально-психологічного дослідження і емоційного стану жінок основної групи показав, що у них частіше діагностували низькі показники настрою, був високий рівень нейротизма, реактивної тривоги та особистісної тривожності. Аналіз результатів дослідження за допомогою шкали М. Гамільтона показав, що у пацієнток основний групи були присутні ознаки помірної депресії в 22 випадках, а вираженої – в $5,25 \pm 1,05\%$. У цьому дослідженні важкої депресії ні в кого не встановлено [17].

Домашнє насильство має місце, якщо партнер ображає й принижує жінку; не дозволяє їй бачитися з подругами й родичами; б'є або кричить і загрожує побоями; б'є дітей; змушує жінку займатися сексом проти її волі; не хоче, щоб жінка працювала; змушує її думати, що тільки він може правильно розпоряджатися сімейними грошима; постійно критикує; вселяє почуття провини перед дітьми й використовує дітей для опосередкованого насильства. Воно має місце, якщо жінка в родині відчуває себе безпомічною й нікому не потрібною; боїться свого партнера; відчуває себе самотньою; у всьому звинувачує тільки себе, махнула на себе рукою й живе тільки підкоряючись почуттю боргу [18, с. 44].

Дослідження проведене Бурлачук Л.Ф. показало, що більшість респондентів (чоловіків і жінок) вважають насильством фізичні дії проти

жінки, сексуальне насильство (згвалтування й примус робити сексуальні послуги, використовуючи підлегле положення жінки), примус до вживання наркотиків і алкоголю, а також погрози й залякування [19].

Дуже часто жінка не знаходить у собі сил розстатися зі своїм чоловіком або співмешканцем. На це є маса причин: матеріальна незабезпеченість, неможливість знайти житло, політика відносно жінок, культурно-історичних корінь. Не останнє місце в цьому займають міфи, які поширюються серед звичайних людей. Існує величезна кількість міфів, наприклад, що домашнє насильство - це не злочин, а просто скандал - сімейна справа, у яке не прийнято втручатися. Або що дітям потрібний батько, навіть якщо він і агресивний. Або дуже популярний міф про те, що жінка повинна бути гнучкої й вміти пристосовуватися до будь-якого чоловіка, а якщо не змогла, то сама винувата.

Жінкам заважає піти з родини не тільки це, але ще й ілюзія, що насильство ніколи більше не повториться. На жаль, у більшості випадків це не так. У теорії циклу насильства виділяють три певні стадії, що повторюються у руйнівних взаєминах. Тривалість кожної стадії і їхня періодичність варіюється в кожному окремому випадку. Патерни циклу насильства різні, але завжди повторюються, нарощуючи силу й частоту.

Під час першої фази, або стадії наростання напруги, відбуваються незначні випадки побоїв і наростання напруженості між партнерами. Потерпілі виходять із такої ситуації різними шляхами: вони можуть заперечувати наявність самого факту побиття або зводити до мінімуму значимість насильства. Не раз зовнішні фактори можуть балансувати на грані переходу до наступної стадії. Жертви насильства йдуть на все, щоб контролювати ці фактори - виправдуючи жорстокість і навіть захищаючи таку поведінку членів родини й інших людей.

Друга фаза з випадками сильного побиття. До кінця першої стадії губиться всякий контроль над процесом. Тут уже неминуче грубе побиття. Нападаючий не здатний керувати своєю деструктивною поведінкою, що є

початком жорстокого розвитку подій. Основна відмінність між першою й другою стадіями в тім, що тут обидві сторони усвідомлюють: ситуація вийшла з-під контролю. Тільки одна людина може покласти кінець насильству - сам агресор. Поведінка потерпілого на цій стадії нічого не міняє.

Третя стадія, несе з собою період надзвичайного спокою й любові, уваги й навіть, у деяких випадках, покаяння. Жорстокість змінюють подарунки, гарні манери, запевнення, що насильство ніколи більше не повториться, благання про прощення. Жертві хочеться вірити, що з кошмарами буде покінчено назавжди. Під час цього періоду партнери відзначають знову відновлене між ними щире почуття кохання. Однак, оскільки це взаємовідношення деструктивне, третя стадія закінчується, переходячи до фази наростання напруги в новому циклі насильства

Досвід кризових служб показує, що потенційні жертви насильства проявляють наступні характерні ознаки поведінки:

- відчують страх перед запальністю свого партнера;
- часто уступають партнерові, боячись образити його почуття або викликати гнів;
- відчують бажання “врятувати” партнера, коли той потрапляє в неприємний або скрутний стан;
- виправдують погане відношення і перед собою, і перед іншими;
- терплять, якщо чоловік дратується, б’є, штовхає, пхає й т.д.;
- приймають рішення щодо своїх дій або вчинків друзів залежно від бажання або реакції партнера;
- виправдують партнера тим, що він поводиться точно так само, як колись його рідний батько поведився з матір’ю [20, с. 53].

Враховуючи вище сказане, слід зазначити, що в наш час, допомога жертвам домашнього насильства здійснюють як у спеціалізованих установах: кризові центри для жінок, притулки для жертв насильства, - так і в територіальних установах соціального обслуговування: телефони довіри,

центри психолого-педагогічної допомоги населенню, центри соціальної допомоги родині й дітям, що консультують своїх клієнтів з всіх життєвих проблем і надають психотерапевтичну підтримку [21, с. 283].

1.3 Психологічні наслідки сімейного насилля

В Україні проблему домашнього насильства практично не вивчали. Тільки віднедавна теми насильства в родині стали предметом публічного обговорення. Щоб перемогти реальне зло, треба відкрито обговорити проблему та шукати шляхи вирішення.

За даними Інституту соціологічних досліджень НАН України, 68 % жінок зазнають знущання в сім'ї, з них чверть «як правило» або «часто» потерпає від побоїв. Кожна десята дівчина зазнає постійного насильства. За визначенням Закону України від 07.12.17 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству», насильство в сім'ї – це «будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю».

Отже, жертвою домашнього насильства може стати будь-хто: жінка, яку постійно лає і б'є її чоловік, дівчинка-підліток, що страждає від сексуальних переслідувань вітчима, хлопчик, якого лупцює мати-алкоголичка, старенька бабуся, що її ненавидять власні діти. Закон розрізняє такі види домашнього насильства:

– фізичне насильство в сім'ї – навмисне заподіяння побоїв, тілесних ушкоджень одного члена сім'ї іншому, яке може призвести чи призвело до порушення нормального стану фізичного чи психічного здоров'я або навіть до смерті постраждалого, а також до приниження його честі та гідності;

– сексуальне насильство в сім'ї – примушування до небажаних статевих стосунків у родині, а також сексуальні дії щодо неповнолітнього члена сім'ї;

– психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з тиском одного члена сім'ї на психіку іншого через навмисні словесні образи або погрози, переслідування, залякування, які доводять постраждалого до стану емоційної невпевненості, втрати здатності захистити себе і можуть заподіяти або заподіяли шкоду психічному здоров'ю;

– економічне насильство в сім'ї – навмисні дії одного члена сім'ї щодо іншого, спрямовані на те, щоб позбавити постраждалого житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які він має законне право.

Такі дії можуть заподіяти шкоду фізичному чи психічному здоров'ю або навіть призвести до смерті постраждалого. Причинами того, чому жінки не подають скарг у зв'язку з насильством, є тиск суспільних і родинних обставин та бажання зберегти взаємини. Культурні та релігійні традиції також одна з перешкод, що ускладнюють боротьбу з насильством. Вдосконалення правової оцінки насильства в сім'ї значною мірою залежить від усвідомлення громадськістю та самими жінками того, що насильство в сім'ї є злочином [22].

У цікавій роботі Мілехіної А. В., Захарової Н.М. (2019) потерпілі від домашнього насильства дівчатка-підлітки (13 осіб) – учні старших класів школи у віці від 14 до 17 років (середній вік 16 років).

Раніше у психіатра або нарколога ніхто з обстежених не спостерігається. Виникнення психічних порушень було пов'язано з пережитим насильством. З усіма потерпілими проводилося комплексне обстеження і лікування, тривалість спостережень склала від 2 місяців до 3 років.

На момент делікту у всіх мало місце виражене алкогольне сп'яніння, в більшості випадків – з амнезією подій.

В одному випадку насильство зробив таксист, що підвозив дівчину з клубу. 12 постраждалих зазнали насильства з боку однолітків (на вечірках): групового, в тому числі в збоченій формі. Дівчата намагалися приховати подію, однак, оскільки відеозаписи і фотографії були розміщені в інтернеті, батьки були оповіщені третіми особами і наполягли на зверненні в поліцію.

Психічний стан на момент звернення за медичною допомогою: субдепресивного фон настрою, тривога, дратівливість, що досягає в окремих випадках рівня агресивності, спрямованої в основному на батьків, нав'язливі думки і спогади про пережиту травму, але, на відміну від дорослих, підлітки прагнули ділитися своїми переживаннями з подругами, в соціальних мережах тощо. Це дозволяло їм трохи знизити емоційну напругу. Ступінь тяжкості психічних порушень безпосередньо залежала від ступеня усвідомлення того, що сталося потерпілої.

Динаміка психічних і поведінкових порушень: через 5-7 днів після події у дівчаток розвивалися «напади агресії» по відношенню до матерів, що починалися з думок «несправедливо, що це сталося зі мною ...» і уявних звинувачень матері в те, що трапилося «чому вона мене відпустила ..., не попередила, чи все через неї » і виражалися в найсильнішому бажанні заподіяти біль і навіть «вбити».

Щоб знизити напругу і не завдати шкоди матері, вони давали вихід агресії на себе: наносили собі удари, дрібні колючо-ріжучі поранення тощо. Суїцидальні висловлювання мали місце, однак носили, скоріше, шантажний характер по типу «дайте мені спокій або я накладу на себе руки». Фактор, що сприяв обваженню психічного стану – булінг та публікація знімків і відеозаписів насильницьких дій, зроблених насильниками [23].

Наслідки домашнього насильства зазвичай розглядають з точки зору концепції травми. Термін психічна травма з'явився в науковій літературі з кінця XIX століття.

Психічна травма (в перекладі з грецької – «поранення», «результат насильства») – тяжкі та болісні переживання людини, пов'язані з

травматичними подіями власного життя, накопичення збудження, з якими вона не в змозі впоратися або які частково долаються за допомогою несвідомих механізмів захисту, що інколи ведуть до утворення невротичних симптомів.

Травматична подія може викликати почуття сорому, страху, навіть жаху, і, найчастіше, саме особистісна вразливість та стан механізмів психологічного захисту можуть вплинути на те, стане чи ні травматична подія травмою. Треба сказати, що на відміну від фізичної травми, яка завжди є зовнішньою, психічна травма має внутрішню природу. Бо лише психіка людини здатна травматизувати саму себе, знов і знов відновлюючи певні негативні думки, спогади та почуття [24, с. 60].

Є ще одна особливість психічної травми, яка виокремлює її від фізичної – вона невидима, “безтілесна”, її не можна торкнутися, але можна відчутти. Як саме? Болем, іноді нестерпним душевним болем. А реакція на біль не затримає себе чекати – від нього хочеться втекти, уникнути, врятуватися, бо біль інформує про небезпеку, враження та пошкодження. У відповідь на це психіка активно запускає механізми порятунку та відновлення. Таким чином, у гру вступають механізми психологічного захисту. Саме за допомогою захисних механізмів жінкам – жертвам насильства вдається вижити в надзвичайно складних умовах. Вони демонструють заперечення деяких аспектів реальності, їх сприйняття характеризується спотворенням дійсності. Ці жінки використовують симуляцію в поведінці, граючи роль «маленької дівчинки».

Оцінки людей є дуже полярними – всі або дуже хороші, або дуже погані. Такі жінки кидаються від критики до піднесення і навпаки. Жінки в ситуації домашнього насильства часто ідентифікують себе з агресором, щоб задовольнити його потреби і попередити спалахи агресії. Їм здається, що вони можуть контролювати зовнішні події. Тим самим це дозволяє їм краще адаптуватися до стресу і бути більш емоційно стійкими. Чим менше у жінок реальних можливостей контролювати події і чим значніше наслідки

нездатності їх контролювати, тим більше вони виявляють схильність звинувачувати в становищі, що склалося самих себе. Як відомо, самозвинувачення дозволяє жертві не відчувати себе такою.

Стратегії виживання, які жінка використовує для того, щоб мати можливість фізично виживати поруч з агресором, являють собою різні спотворення думок, почуттів і поведінки, які дозволяють їй переносити агресію чоловіка і не руйнуватися психологічно.

При домашньому насильстві жінка використовує такі механізми виживання день за днем, поступово вони трансформують її особистість і стають типовим способом її існування. Тривале перебування в стосунках з агресором призводить до того, що жертва поширює стереотипивзаємодії відносин з партнером на всі свої відносини з людьми.

Отже, механізми психологічного захисту, з одного боку, допомагають жінкам, які пережили домашнє насильство, вижити в тих несприятливих умовах, в яких вони знаходяться, захищають їх психіку, з іншого боку, перешкоджають жертвам адекватно бачити реальність і змінювати її, трансформують їх особистість [24, с. 61].

Варто взяти до уваги те, що науковці при дослідженні проблеми домашнього насильства над жінками докладно розглядають чинники, що обумовлюють насильство в сім'ї загалом і зокрема над жінками та виокремлюють такі:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві, пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);
- економічні (матеріальні нестатки, відсутність гідних умов життя поряд із відсутністю умов для працевлаштування, відсутність можливості заробити грошей, економічна залежність, безробіття);
- психологічні (стереотипи поведінки);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);

- соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);
- правові (ставлення до насильства як до внутрішньо сімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності через відсутність правової свідомості);
- політичні (прихильність до гендерних стереотипів, недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності, увага до материнства і дитинства, а не до сім'ї загалом, брак уваги до батьківства, чоловіків);
- соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів, алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);
- фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій, прийом збуджувальних ліків, хвороби нервової системи тощо) [25, с. 65].

Дослідження в різних країнах показують, що відсоток жінок у віці 15–49 років, які зазнали фізичного або сексуального насильства з боку інтимного партнера, коливається від 15 до 71 %. На кожен смертельний випадок у результаті міжособистісного насильства припадає приблизно 20 - 40 випадків звертань до лікарні з важкими тілесними ушкодженнями, а на кожний випадок - звернення до декількох лікарів (напр., сімейного лікаря, гінеколога, фахівця з центру здоров'я матері і дитини), часто повторні.

Тілесні ушкодження є видимими фізичними слідами насильства по відношенню до жінок. Однак наслідки для здоров'я виходять за межі фізичних травм і включають серйозні наслідки для здоров'я: небажана вагітність; штучні аборти; інфекції, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ; депресія; посттравматичні стресові розлади.

Необхідно зазначити: що насильство щодо жінок зачіпає всю сім'ю. Так, діти, які вдома стають свідками насильства відносно матері, отримують

психологічну травму, наслідки якої виявляються як у ближній, так і в далекій перспективі:

- у підлітковому віці вони частіше схильні до шкідливого вживання алкоголю і наркотиків; курять; займаються небезпечним сексом;

- у дорослому віці зростає імовірність того, що вони самі вчинять насильство або будуть піддаватися такому насильству з боку інтимного партнера. У 50 % випадків відомих епізодів насильства в сім'ї його свідки згодом уже самі стають жертвами жорстокого поводження [26, с. 46].

Дослідження випадків насильства щодо жінок виявляє зв'язок між сексуальним або фізичним насильством у дитинстві і насильством з боку інтимного партнера в подальшому житті: більшість жінок, які відчують насильство (порівняно з тими, хто від нього не страждає), повідомляють, що в дитинстві були жертвами насильства. Ці дані вказують на такий аспект, як наступність насильства від одного покоління до іншого і ризик повторної віктимізації або вчинення злочину [27, с. 5].

Складність проблеми домашнього насильства та насильства над жінками зокрема свідчить про необхідність комплексної стратегії, головними цілями якої є:

- запобігання – громадський осуд сімейного насильства над жінками та дітьми;

- захист – застосування заходів правопорядку з метою забезпечення безпеки жінок як у публічній, так і в приватній сферах життєдіяльності; а також притягнення порушників правопорядку до відповідальності за вчинені діяння;

- забезпечення – діяльність державних і неурядових проектів та організацій, що надають послуги професійної допомоги і консультування, здійснюють профілактику.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення досвіду країн Європейського союзу в питаннях профілактики домашнього насилля

над жінками, допомоги жертвам і запровадження норм європейського права в нашій державі [28, с. 54].

Висновки до I розділу

Аналіз ситуації, яка склалась в сучасному світі, показує, що насильство продовжує відігравати свою деструктивну роль у соціальних практиках і людській взаємодії: в міжособистісних і групових відносинах, в агресивних діях військових блоків і завоюваннях, у «кольорових» революціях нової доби, військових заколотах, репресивних державно-політичних стратегіях і, звичайно, в міжнародному тероризмі.

Домашнє насильство набуває численних форм, включно з фізичним, сексуальним, репродуктивним, економічним, психологічним, емоційним, вербальним та релігійним насильством, та варіюється від прихованих, стертих форм на кшталт епізодів емоційного знущання (наприклад, сталкінгу чи залякування) до зґвалтувань у шлюбі та грубого фізичного насильства на кшталт побиття, душіння, калічення жіночих геніталій чи обливання кислотою, що призводять до хронічних захворювань, інвалідності чи смерті.

Більшість дослідників сходяться на думці, що найбільш важкими є наслідки насильства, перенесеного в дитячому віці, але частіше за все саме діти і виявляються його жертвами. Це багато в чому пояснюється зростаючим рівнем агресії в суспільстві, що нагнітається реаліями сучасного життя, засобами масової інформації, зниженням духовної культури населення та вразливістю дитини в зв'язку з недосконалістю правової, медичної і психолого-педагогічної допомоги і захисту в кризових ситуаціях.

Досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на таких же засадах насильства, або копіюють насильство і відтворюють її з іншими членами сім'я.

РОЗДІЛ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЛЯМ

2.1 Теоретичні аспекти моделювання процесу психологічної профілактики сімейного насильства

Сім'я є провідною суспільною фундаментальною основою суспільства, вільною, рівноправною, демократичною. Не зважаючи на сучасні рівноправні, демократичні тенденції у сучасному соціальному просторі, активне порушення проблем, які виникають у сім'ях, тема домашнього насильства є дуже актуальною та необхідною для її розгляду.

Наразі, питання насильства у сім'ї постає все більше та більше, сім'ї які потрапили у складні життєві обставини з тих чи інших причин, мають перебувати на обліку у соціальних службах, де з ними працюють психолог та реабілітолог з сімейних питань.

Для дослідження цього питання я проводила дослідження де жертвою сімейного насилля стала мати, очевидицею насилля їхня 6-ти річна донька, а батько являється кривдником, який регулярно вживає спиртні напої та веде себе неадекватно по відношенню до жінки в присутності дитини.

Неодноразово викликали поліцію до батька, та йому байдуже на дії та зауваження поліції, ці виклики стали все частіше, і правоохоронні органи звернулися у службу у справах дітей так, як у них під опікою знаходиться не повнолітня донька, яка постійно жила у страху, що б'ють та обзивають її матір.

Мною було з батьком дитини проведено ТЕСТ «PARI» - «Батьківсько-дитячі відносини». (Додаток А)

Методика PARI (parental attitude research instrument) призначена для вивчення ставлення батьків (насамперед матерів) до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі).

Автори - американські психологи Е. С. Шефер і Р. К. Белл. У нашій країні адаптована Т. В. Нецерет.

Відповідно до відповідей батька на тест, видно що батько нервовий, емоційно-дратівливий, особливо по відношенню до дитини, з погляду на нього можна зрозуміти, що його нічим не злякаєш, і змінюватися він не бажає, але все ж йому дали певний термін для виправлення ставлення до рідної доньки та її матері, з його слів він робить все щоб його дитина змогла себе захистити в подальшому житті, зі слів батька можна зрозуміти, що він також зростав у подібній сім'ї (Додаток Б).

В нашій країні є система державних установ, покликаних здійснювати попереджувальну роботу, швидко реагувати на випадки насильства, притягувати винних до відповідальності [29, с. 250].

Відповідно до основних положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з'ясовано перелік державних органів, їхніх повноважень, інших структур щодо допомоги жертвам домашнього насильства, притягнення до відповідальності людей, які вдалися, заподіяли шкоду іншому.

У ньому йдеться про органи опіки та піклування, які покликані у своїй місії захищати інтереси, права дитини-жертви насильства, кривдника шляхом звернення до суду, а також представництво законних прав та інтересів у суді при розгляді питань, пов'язаних із ситуаціями насильства; надають допомогу, захист дітям-жертвам насильства, а також кривдникам, які мають статус дітей сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; аналізують та розглядають відповідно до Сімейного кодексу України, питання щодо вилучення дитини з родини, позбавлення батьківських прав; відповідно до зазначеного законодавства, розгляд питань вилучення дитини з родини, від прийомних батьків, вихователів, або звільнення особи від виконання обов'язків опікуна дитини; розривання контракту-договору про патронат над дитиною, скасування рішень, які стосуються розміщення дитини у інтернатних закладах, спеціалізованих установах; приймають

рішення щодо згоди на отримання соціальних послуг дитини-жертви насильства, кривдника, якщо члени родини не заперечують; вносять до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі персональної інформації про дитину, яка стала жертвою насильства або повідомила про вчинення насильства; у випадках неможливого проживання дитини з родиною влаштовують дитину в патронатну родину [30, с. 6].

Для запобігання та профілактики домашнього насильства щодо дітей ці органи розглядають та вирішують питання отримання соціальних послуг жертвою насильства;

у випадках якщо відсутній законний представник законних інтересів дитини;

надають погодження про внесення особистих даних про невідьдату особу, яка надала інформацію про насильство або сама є жертвою насильства до Єдиного державного реєстру випадків насильства та насильства за ознакою статі, у випадку якщо законний представник дитини-жертви є її кривдником або відмовляється від захисту прав дитини; направляють дитину-жертву насильства до соціальної установи, якщо проживання у родині має певні загрози від членів сім'ї;

спрямовують свої заходи у примусовому порядку щодо психіатричної допомоги та примусового лікування щоб зменшити ризики насильства в родині;

порушують питання перед судом щодо позбавлення прав опікуна у випадках насильницьких дій над дитиною;

є представниками, захисниками прав та інтересів дитини-жертви насильства в органах державної влади та органах місцевого самоврядування тощо; порушують у органах місцевого самоврядування та органами виконавчої влади питань щодо притягнення до відповідальності в установленому законами порядку до відповідальності причетних до насильства посадових осіб [30, с. 6].

Служби у справах дітей різного рівня:

- приймають та розглядають заяви, повідомлення про домашнє насильство щодо дітей та за участю дітей;

- інформують дитину-жертву насильства, її батьків або інших представників постраждалої дитини про послуги та заходи, які можуть бути застосовані;

- інформують кривдників, батьків, законних представників кривдника про права, системи заходів та послуг; здійснюють інформування кривдників дитини, їхніх батьків про права дитини, послуги, які можуть бути використані на захист прав і інтересів дитини;

- направляє дитину в центр реабілітації дитини або притулок для дітей, або іншу установу будь-якої форми власності, в яких є місце та необхідні для перебування, виховання умови для дитини, її реабілітації [31, с. 112].

Здійснюють контроль за перебуванням дитини у спеціальних закладах. Для запобігання насильства проти дітей проведення системи профілактичної роботи з батьками, рідними, законними представниками дитини. Порушення перед органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади питань щодо притягнення до відповідальності причетних до насильства дітей осіб. Відповідно до чинного законодавства розвиває взаємодію із суб'єктами, які реалізують заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [32, с.31].

Органи Національної поліції України:

- приймають та розглядають позови про домашнє насильство проти дітей, а також проводять заходи щодо запобігання домашньому насильству та насильству проти дітей.

- Здійснюють інформування постраждалих осіб, жертв насильства щодо їхніх прав, заходів та соціальних можливостей, якими можуть скористатись.

- Відповідного до випадку, вчиняють термінових заходів стосовно кривдників.

- Приймають на профілактичний облік кривдників, які вчинили насильство, у тому порядку, який визначений законодавчими актами.

- Проведення систематичного контролю за здійсненням та реалізацією системи заходів протидії домашньому насильству впродовж терміну.

- Позбавляють дозволів на право та зберігання, носіння зброї, боєприпасів, у випадках скоєння ними насильницьких дій, визначеному законодавчими документами.

- Реалізують заходи, взаємодіють з суб'єктами, вчиненого насильства, відповідно до законодавства.

Заклади та установи системи освіти, органи управління освітою планують та реалізують підготовку фахівців, які сприяли протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Впроваджують в освітній процес навчальних курсів, освітніх програм, планів, питань запобігання та протидії домашнього насильства [33, с. 25].

Національна практика отримала спеціальні профілактичні заходи щодо протидії домашньому насильству:

- терміновий заборонний припис стосовно кривдника,
- обмежувальний припис стосовно кривдника,
- взяття кривдника на профілактичний облік,
- проведення з ним профілактичної роботи та направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи. Розроблена спеціальна процедура, яка визначатиме порядок взяття кривдника на профілактичний облік, проведення з ним профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку. Уповноважений підрозділ органу Національної поліції України (підрозділи ювенальної превенції та служба дільничних офіцерів поліції) братиме на профілактичний облік кривдника з моменту виявлення факту вчинення ним

домашнього насильства на встановлений законодавством строк та проводитиме з ним профілактичну роботу.

Відповідно до ст. 39 КУпАП, у разі вчинення домашнього насильства суд під час вирішення питання про накладання стягнення про адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство, на проходження програми для кривдника [34, с. 45].

Так само в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК України, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого може бути покладений обов'язок пройти програму для кривдника. Кривдник, який умисно ухилятиметься від проходження програми для кривдників, понесе кримінальну відповідальність за ст. 390-1 КК України [35, с. 126].

Терміновий заборонний припис виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України (підрозділи ювенальної превенції, служба дільничних офіцерів поліції та патрульна поліція) у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення строком до 10 діб.

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи (один або всі):

зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи, заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Форма оцінки вчинення домашнього насильства складається з 27 питань, на які поліцейський має відповісти “так”, “ні”, “невідомо”. Питання стосуються безпосередньо безпеки постраждалої особи: чи погрожував кривдник вбити, чи застосовував кривдник фізичне насильство, що мало наслідком спричинення середнього та/або тяжкого ступеня тілесних ушкоджень, чи має кривдник алкогольну або наркотичну залежність, чи має кривдник зброю та/або може її легко дістати й застосувати тощо.

У разі визначення високого рівня безпеки кривднику обов'язково вноситься терміновий заборонний припис. Якщо визначено середній рівень безпеки, рекомендовано винесення термінового заборонного припису, а у разі його винесення – застосування не всіх заходів, які в ньому містяться. Якщо визначено низький рівень небезпеки, то припис вноситься на розсуд працівника поліції.

Високий рівень небезпеки свідчить про те, що якщо не вжити термінових заходів, то наступний виклик поліції може закінчитися тяжкими наслідками для постраждалої особи. Безперечно, в такій ситуації кривдник і постраждала особа не можуть перебувати разом на одній житловій площі, хтось має піти. Зараз йде жінка, йде зі зламаним носом, переломами ребер, вночі, з дітьми, йде до мами, подруги або у спеціалізований центр, а має йти кривдник. Це світова практика. Питання про порушення права власності на житло взагалі не стоїть, тому що на першому місці стоїть захист права на життя та здоров'я [36, с. 32].

2.2 Особливості надання соціально-психологічної допомоги дітям та підліткам, що зазнали сімейного насилля

У Конвенції про права дитини наголошується, що “дитиною є будь-яка людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, стосовно цієї дитини вона не досягає повноліття раніше”. Можна сказати, що діти – це особлива соціально-демографічна група населення, яка, маючи вікові межі від народження до 18 років, має і свої специфічні потреби,

інтереси та права, але не володіє достатньою спроможністю отстоювати і захищати їх перед суспільством. Дитинство можна розглядати з різних позицій, а отже, існують і різні його визначення.

Дитинство – стадія життєвого циклу людини, в період якого продовжується становлення організму, розвиток його найбільш важливих функцій, найбільш активно здійснюється соціалізація індивіда, яка включає засвоєння певної системи знань, норм і цінностей, оволодіння соціальною роллю, що дозволяє дитині формуватись і функціонувати як повноцінному члену суспільства, цілісній особистості.

Вивчення дитинства в різних суспільствах є багатоаспектним і міждисциплінарним явищем. Сьогодні досить гостро стоїть питання про становище дітей, під яким ми розуміємо сукупність умов, які склалися у суспільстві для виживання і розвитку дітей.

До цих умов належать: міра матеріального забезпечення життя дітей, стан охорони здоров'я дітей, розвиток мережі оздоровчих установ, система суспільної освіти і виховання, виховні можливості сім'ї, розвиненість державної турботи про дітей і законодавчі норми, які обстоюють життєво важливі права та інтереси дітей. Специфіка й основне спрямування соціальної політики в галузі дитинства в сучасних умовах – це усунення негативних наслідків процесів, які відбуваються в суспільстві, та створення умов для переорієнтації діючих і появи нових соціальних інститутів, які мають задовольняти потреби, реалізувати інтереси дитини.

У складних умовах розвитку України важливо не лише своєчасно констатувати чи передбачити можливі негативні наслідки для дітей в результаті різних соціальних змін, але й протистояти цим наслідкам через систему соціального захисту.

Соціальний захист слід розуміти як систему заходів, спрямованих на відновлення зовнішніх соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних умов, які забезпечують на сучасному рівні виживання і розвиток дітей, подолання ситуації, коли дії

окремих осіб чи інститутів здійснюють безпосередню шкоду здоров'ю, психічному, моральному, інтелектуальному розвитку дитини [37, с. 26].

Останніми роками посилюється інтерес міжнародного загалу до питання захисту дітей і спрямований він не на абстрактний захист прав дітей, а на такий захист, який би відповідав основним принципам і нормам міжнародного права. Першою спробою вирішення цих проблем стала прийнята в 1989 р. Конвенція ООН про права дитини, яка визнала дитину суб'єктом права, а її інтереси пріоритетними перед потребами суспільства. Конвенцію прав дитини конкретизує, поглиблює положення Декларації прав дитини, покладаючи на уряди, які її прийняли, насамперед, правову відповідальність за їх дії стосовно дітей. Положення Конвенції можна звести до чотирьох основних вимог, які мають забезпечити права дітей: виживання, розвиток, захист і забезпечення активної участі в житті суспільства.

При цьому в Конвенції закладені два цілепокладаючі принципи: - дитина є самостійним суб'єктом права, тому охоплюючи весь комплекс громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини, Конвенція одночасно визнає, що реалізація одного права невід'ємна від реалізації інших; - пріоритетність інтересів дітей перед потребами сім'ї, суспільства, релігії.

Свобода, необхідна дитині для розвитку своїх інтелектуальних, моральних і духовних здібностей, потребує не лише здоров'я і безпечного середовища, які відповідають рівню за нормами охорони здоров'я, забезпеченню нормами харчування, одягу і житла, але й надання всього цього в першу чергу.

Водночас, у цьому документі зафіксовані особистісні, соціальні, культурні і політичні права дитини. До особистісних належать права: на життя, виживання і розвиток; на невідкладну реєстрацію після народження; на ім'я від народження; на отримання національності; право визнавати батьків і виховуватися ними; зберігати свою індивідуальність, у т. ч.

громадянство, національність, ім'я і сімейні відносини; на свободу думки, совісті і релігії; на свободу від знущання, жорстокості і нелюдського ставлення чи покарання; право не бути засудженим на смерть чи обмеженні свободи жити, на збереження вікової межі, коли дитина не може нести правову відповідальність[38, с. 117].

Досвід насильства в дитинстві і юнацтві має фатальний наслідок для психологічного самопочуття та загального розвитку. Прояви наслідків насильства, хоча і порушують здоров'я дітей та підлітків, не мають чітко виражених симптомів і ознак, за якими можна було б встановити першопричину відхилень. Ступінь тяжкості наслідків залежить від тяжкості самого насильства. Жертви насильства живуть у стані постійної небезпеки і страху його повторення або того, що всі дізнаються про нього.

Майже всі діти, постраждалі від насильства, пережили психічну травму, в результаті чого вони розвиваються далі з певними особистісними, емоційними і поведінковими особливостями, які негативно впливають на їх подальше життя. Діти, які зазнали насильства, самі відчувають гнів, який часто виявляють до слабших, молодших за віком дітей, тварин. Часто їх агресивність виявляється у грі, інколи спалахи гніву не мають очевидної причини. Деякі з них, навпаки, надто пасивні, не можуть себе захистити. І в тому, і в іншому випадку порушується контакт, спілкування з ровесниками. У занедбаних, емоційно депривованих (що довго не отримують ласки, турботи, людської теплоти, розуміння) дітей намагання будь-що привернути до себе увагу іноді виявляється у вигляді зухвалої, ексцентричної поведінки.

Психологічна допомога дітям і підліткам, які пережили насильство і жорстокість, повинна бути спрямована на якомога повне усунення їх наслідків та вжиття заходів щодо припинення насильницьких дій. Ця робота включає заходи профілактичного, діагностичного та корекційно-терапевтичного характеру.

Так, мною проводилося дослідження де жертвою сімейного насилля стала мати, а очевидицею їхня 6-ти річна донька. А саме, батько являвся кривдником, регулярно вживає спиртні напої та веде себе неадекватно по відношенню до жінки в присутності дитини, неодноразово викликали поліцію до батька, та йому байдуже на дії та зауваження поліції, ці виклики стали все частішими, і тоді вже правоохоронні органи звернулися у службу у справах дітей так, як у них під опікою знаходиться не повнолітня донька, яка постійно жила у страху, що б'ють та обзивають її матір.

Дитині було проведене дослідження Шкали депресії за методикою (Т. Балашова) (Додаток В).

Згідно із даними дослідження, встановлено, що на теперішній час у дитини депресія відсутня, але є можливість ураження стресу еипатії, що може презвести до переживання внутрішньо, тобто візуально дитина нічого не показує, а з середини хвилювання за маму та її здоров'я.

Попри дослідження була розмова відносно її думки до того що відбувається у їхній сім'ї. Довело, що дитина є психологічно травмована та пригнічена, яка відчувала постійний страх та була емоційно виснажена, та попри все довіра до мами у неї залишилася, але страх того що прийде п'яний батько та буде бити чи ображати матір, залишався все більший.

Надалі служба у справах дітей залишається спостерігати за сім'єю та особливо за дитиною, якщо її стан погіршиться її змушенні будуть вилучити на певний період, до поки батьки не наладять свої міжособистісні відносини, щоб дитина відчувала себе у безпеці. (Додаток В).

Фахівці виділяють ряд особливостей такої допомоги:

а) повне визнання основних прав дітей і підлітків: на життя, особисту недоторканність, захист і гідне існування;

б) анонімність і конфіденційність, що підвищують ймовірність звернення жертв насильства за допомогою.

Для надання ефективної допомоги потерпілому потрібна повна і всеосяжна інформація про нього та про обставини його життя.

Мета психологічної допомоги жертві насильства полягає у зменшенні негативного впливу пережитої нею травми на її подальший розвиток, запобігання відхилень у поведінці, полегшення реадaptaції в суспільстві [39, с. 3].

Організована рання психологічна допомога може запобігти розвитку у дитини післятравматичного стресового розладу.

Перша психологічна допомога передбачає такі дії психолога:

- надання практичної допомоги і підтримки, не нав'язуючи її; оцінка потреб і проблем постраждалої дитини;
- допомога у задоволенні базових потреб (наприклад, їжа, вода, інформація); активне слухання (не схиляючи її до розмови);
- допомога в адаптації шляхом підключення до інформації, послуг, соціальної підтримки [40, 28].

Психотравму (синонімічно вживаються ще такі терміни: емоційний травматичний стрес, емоційна травма) описують як переживання невідповідності між загрозливими факторами ситуації та індивідуальними можливостями їх подолання, яке супроводжується інтенсивним страхом, гострим відчуттям безпорадності та втрати контролю, когнітивними змінами та змінами у способах регуляції афектів, що спричиняє іноді тривалі фізичні, психічні та особистісні розлади [41, с. 121].

Психологічна допомога травмованим дітям має бути спрямована на подолання наслідків перебування у стресовій ситуації та попередження розвитку посттравматичного стресового розладу. Фахівцю варто усвідомлювати, що психологічна робота з дітьми має бути цілеспрямованою, комплексною та стабільною.

Так, можна вирізнити три основні напрямки роботи психолога з дітьми, що пережили травмуючі події:

- Робота з середовищем, в якому перебувають діти;
- Робота з близьким оточенням дитини;
- Робота з самою дитиною.

Робота з середовищем, в якому перебувають діти, є надзвичайно важливою. Фахівець має прагнути до того, щоб середовище набуло наступних ознак, сприятливих для відновлення дитячої психіки: безпечність, константність, ритмічність, послідовність, передбачуваність, панування атмосфери поваги. Тому психологу необхідно вміти створити такі умови, в яких діти відчуватимуть себе у безпеці та не будуть звинувачувати себе.

Враховуючи той факт, що діти не бачать альтернативи своїй поведінці, перед психологом постає завдання навчити дитину захищати себе, відмовляти, говорити «ні». Робота з близьким оточенням дітей включає в себе психологічну просвітницьку та консультативну роботу з їхніми батьками (чи особами, які їх замінюють) та дитячим колективом, в якому вони перебувають. Для повноцінної реабілітації дитини врівноважений стан батьків є основним фактором, який забезпечує успішну динаміку усього процесу [42, с. 26].

Психологічна допомога дітям, які зазнали впливу психотравмівної ситуації, складається із наступних етапів:

- Відновлення відчуття безпечності – полягає у знятті тілесного та емоційного напруження, послабленні тих жорстких механізмів захисту, які виникли у відповідь на кризову ситуацію.

- Відновлення та зміцнення психологічних ресурсів дитини – полягає у сприянні активізації природних ресурсів психіки дитини, на основі яких уможлиблюється вихід із кризових станів;

- Активація природних механізмів самоцілення, адаптація до нових обставин – полягає у заохоченні та зміцненні позитивних зрушень у станах дітей, активізації природного середовища самоцілення (спілкування з однолітками, відвідування гуртків за інтересами, сприятливе дозвілля з родиною, заняття творчістю тощо).

Найбільш успішними техніками, які зарекомендували себе у роботі з дітьми, що зазнали впливу тяжких стресових чинників, виявились техніки

тілесно зорієнтованої психотерапії, арт-терапії (малювання, ліплення з пластиліну та глини), пісочної психотерапії, ігрової психотерапії, терапії на основі народних традицій (виконання колискових пісень), кататимно-імагінативної психотерапії.

Дитяча арт-терапія – це ефективний спосіб психологічної допомоги, що базується на творчості та грі. Іншими словами, це – лікування творчістю.

Арт-терапія ненав'язливо зцілює психіку, знайомить з навколишнім світом, що дозволяє побачити світ навколо себе прекрасним і гостинним. Вона пропонує дитині висловити свої емоції, почуття за допомогою ліплення, малювання, конструювання з природних матеріалів тощо. Цінність арт-терапії полягає в тому, що це найбільш «м'який» метод роботи, контакту з важкими проблемами. Дитина часто може не говорити, або не може визнати свої проблеми, але результати ліплення, малюнків, конструювання дадуть психологу сигнал про проблему [43, с. 48].

У занятті мистецтвом дуже важливо, щоб дитина відчувала свій успіх в цій справі. Якщо вона бачить, що має успіх у виявленні і відображенні своїх емоцій, створенні унікальних виробів, малюнків, то до неї приходить успіх у спілкуванні, а взаємодія зі світом стає конструктивнішою. Успіх у творчості в її психіці несвідомо переноситься і на звичайне життя. Саме тому техніки арт-терапії є ефективним методом у подоланні наслідків психологічної травми у дітей [44, с. 82].

2.3 Організація системи психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства

Домашнє насильство характеризується певними особливостями, адже це процес, який має тривалі циклічні стосунки (фаза посилення напруги, фаза вибуху чи побиття, фаза спокою і каяття) жертви та кривдника. Насильство має тенденцію повторюватись та прогресувати. Кривдники

завжди пояснюють свою асоціальну поведінку (дії) як ефективний засіб тлумачення “правильних” ідей та поглядів.

Нерідко завуальовані гарні стосунки між подружжям, батьками та дітьми супроводжується прихованим тиском, який досить нелегко виявити.

Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” пояснює насильство в сім’ї як умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім’ї стосовно іншого, що порушують конституційні права і свободи громадян, завдають особам шкоду морального, психічного чи фізичного характеру [5].

Таке пояснення вказує на багатовекторність домашнього насильства, його прояв у різних формах, різняться й першопричини його зародження. Наприклад, кривдник, бажаючи позбутись власного приниження та відчутти перевагу над іншими людьми, цькує та ображає їх. Агресивні дії у сім’ї можуть бути установкою, поведінковою моделлю взаємин, що передаються з покоління в покоління. Іншою причиною насильства фахівці називають дисбаланс рівня та активності гормонів, адже надлишок або дефіцит адреналіну, дофаміну, серотоніну стає передумовою зародження страху, паніки або агресії [45, с. 86].

Ми можемо виокремити фізичне насильство (побої, тілесні ушкодження, смерть, порушення фізичного та психічного здоров’я, нанесення шкоди гідності та честі особи), сексуальне насильство (посягання на статеву недоторканість людини, дії сексуального характеру щодо неповнолітніх членів сім’ї), психологічне насильство (залякування, переслідування, вербальні образи, що призводять до емоційної невпевненості), економічне насильство (позбавлення засобів існування, майна, житла, що може негативно вплинути на психічне чи фізичне здоров’я особи, може призвести до її смерті) [46, с.10].

Надання психологічної допомоги жертвам насильства виходить із характеру психогенного впливу несприятливих факторів зовнішнього

середовища на механізми психологічного реагування, які є значущими у формуванні як поведінкових стереотипів, так і різного виду психологічних порушень і психосоматичних розладів, які можуть бути кваліфіковані в психологічних медичних термінах.

Психологічна допомога жертвам насильства являє собою складну задачу, оскільки люди, які зазнали і/або піддаються насильству, знаходяться у важкому психоемоційному стані, відчують сором, провину, часто заперечуючи факт насильства, зберігаючи те, що сталося в таємниці (особливо якщо це сімейна ситуація). Для них можуть бути характерні переживання жаху, надпильність, почуття безнадії і безсилля, фізіологічне і психічне напруження, внутрішній дискомфорт, порушення сну, нав'язливі спогади, суїцидальні думки.

Звичайно, психологічна допомога жертвам насильства буде істотно відрізнятися в залежності від ситуації насильства, її множкратности, масштабності, від віку людини, яка пережила насильство і так далі. Однак, в цілому, можна виділити три етапи психологічної роботи: термінова (або перша) допомога, етап кризової роботи, дослідний етап роботи. Термінова психологічна допомога жертвам повинна бути спрямована на стабілізацію їх поточного психічного і фізіологічного стану і відновлення безпеки їх життєдіяльності. Важливо пам'ятати, що термінова допомога не передбачає глибокого психологічного дослідження, експериментування і так далі.

Правила надання першої допомоги жертвам насильства:

- Не кидайтеся обіймати потерпілого, уникайте зайвого тілесного контакту. В крайньому випадку, можна взяти його за руку або покласти руку на плече.
- Не вирішуйте за постраждалого, що йому зараз необхідно (він повинен відчувати, що не втратила контролю над реальністю).
- Чи не розпитуйте про подробиці події, не звинувачуйте.
- Дайте відчути, що потерпілий може розраховувати на вашу підтримку.

- Якщо потерпілий починає розповідь про те, що трапилося, щось не перепитуйте про конкретні деталі, спонукайте говорити про почуття, пов'язаних з подією.

У кризовій роботі з жертвами насильства основна мета психолога полягає в зменшенні і ліквідації травматичних переживань, почуття власної неповноцінності, ущербності, у формуванні адекватної самооцінки. На цьому етапі важливо дати можливість потерпілому пережити складні почуття, що виникли в ситуації. Цей етап роботи може проводитися як в індивідуальному, так і в груповому форматі. Індивідуальний формат дозволяє створити більш безпечне середовище, тоді як в груповому форматі потерпілий може отримати більше підтримки і побачити, що він не самотній [47, с.170].

За дослідженнями вчених Г. В. Жигунової та Н. О. Пономаренко причиною насильницьких дій чоловіків по відношенню до себе жінки вважають недовіру (20 %), приниження (20 %), психічні розлади (20 %), відсутність терпіння (40 %); 80 % з опитаних жінок відчували в сім'ї з боку свого чоловіка насильницькі дії [48, с. 142].

З розвитком теоретичної і практичної соціальної роботи в Україні з'являються нові інноваційні форми соціальної допомоги: кризові центри, що надають допомогу жертвам насилля – жінкам, що виявилися у тяжкій життєвій скруті, у екстремальних психологічних і соціальних умовах та їх реабілітації. Основним змістом роботи таких центрів є забезпечення психологічної реабілітації жертвам насилля у різних формах обслуговування. На сьогодні надання соціальних послуг жінкам, до яких було застосоване насилля, є одним з найактуальніших аспектів організації соціальної роботи із зазначеною категорією клієнтів.

В рамках проєкту Мінсоцполітики створено 46 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, які забезпечують виявлення постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, надання таким постраждалим екстреної та планової допомоги.

Такі бригади (два соціальні працівники та психолог) безкоштовно працюють у 12 областях України, виїжджаючи на екстрений виклик, швидко визначають ситуацію, надають психологічну та соціальну підтримку. А при необхідності жінку забирають і направляють до центру допомоги.

Звертатися за допомогою можна жінкам самим, або з дітьми, в разі, якщо вони стали жертвами фізичного, морального, економічного або сексуального насильства в сім'ї.

На додаток, перша леді України Олена Зеленська анонсувала запуск спільного проєкту з Міністерством соціальної політики – національний кол-центр, до якого звертатимуться жінки, котрі зіштовхнулися з домашнім насильством. Оператори «гарячої лінії» співпрацюватимуть з поліцією, соцслужбами та психологами [49].

Особа, яка постраждала від насильства в сім'ї потребує цілого комплексу послуг. Зокрема, медична допомога може надаватися особі, яка зазнала фізичного або сексуального насильства. Якщо за фактом насильства викликали поліцію, то її працівники у разі необхідності викликати карету швидкої допомоги, або відразу направити постраждалу в заклади охорони здоров'я. Медичну допомогу може також надавати Центр соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. Після тривалого періоду стресу, страху за власне життя та депресії жертви потребують психологічної реабілітації.

Постраждала особа може отримати безкоштовну консультацію психолога на гарячій лінії, а більш глибокий курс реабілітації можуть безкоштовно надати громадські організації та центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [60, с. 48].

На даний момент в Україні діє десять кризових центрів – у Харкові, Кривому Розі, Бердянську, Краснопавлівці, Маріуполі, Слов'янську, Вінниці, Одесі, Рубіжному й Херсоні.

Соціальні працівники кризових центрів, що супроводжують жінку, постраждалу від різних форм насилля, що знаходиться у кризисному та

небезпечному для фізичного і духовного, психічного і соціального здоров'я стані, надають комплексну спеціалізовану соціальну допомогу:

- створення необхідних умов для забезпечення доступної і своєчасної психологічної допомоги за телефоном незалежно від їхнього статусу і місця проживання;

- спрямування постраждалих до інших служб, організацій, в яких у повній мірі та кваліфіковано буде надано допомогу професійними психологами, психотерапевтами, психіатрами, юристами та ін.;

- залучення та координація різних державних органів і установ, недержавних і громадських об'єднань, місцевої спільноти до вирішення питань соціальної допомоги жінкам, які опинилися у важкій життєвій ситуації;

- розробка та впровадження: найбільш ефективних технологій надання комплексної спеціалізованої соціальної допомоги жінкам, які перебувають у кризовому стані та технологій міждисциплінарної і міжвідомчої взаємодії фахівців різного профілю з надання допомоги жінкам;

- підтримка жінок у вирішенні проблем мобілізації їх власних можливостей і внутрішніх ресурсів для подолання важких життєвих ситуацій;

- надання тимчасового притулку для жінок з дітьми, перебувають у важкій життєвій ситуації;

- профілактика відмов від новонароджених дітей. У структурі кризових центрів діють три відділення.

Перше – відділення консультативної допомоги і реабілітації, у якому створені умови для збереження і відновлення соціально-психологічного здоров'я жінок, що знаходяться у складній життєвій ситуації.

У другому відділенні надається соціально-психологічна допомога жінкам, які перебувають у важкій життєвої ситуації, і членам їх сімей з метою профілактики соціального сирітства та подолання наслідків важкій життєвій ситуації.

Третє відділення - тимчасового перебування для жінок з дітьми, що перебувають у важкій життєвій ситуації, мета роботи якого надання тимчасового притулку, у якому фахівці допомагають вирішувати питання життєустрою (оформлення матеріальних допомог, правову та психологічну підтримку, допомогу в налагодженні відносин з родичами, відновлювали втрачені документи тощо) [50, с. 49].

Висновки до II розділу

Сім'я є провідною суспільною фундаментальною основою суспільства, вільною, рівноправною, демократичною. Не зважаючи на сучасні рівноправні, демократичні тенденції у сучасному соціальному просторі, активне порушення проблем, які виникають у сім'ях, а саме тема домашнього насильства є дуже актуальною та необхідною для її розгляду.

В нашій країні є система державних установ, покликаних здійснювати попереджувальну роботу, швидко реагувати на випадки насильства, притягувати винних до відповідальності.

Для запобігання та профілактики домашнього насильства щодо дітей ці органи розглядають та вирішують питання отримання соціальних послуг жертвою насильства.

Вивчення дитинства в різних суспільствах є багатоаспектним і міждисциплінарним явищем. Сьогодні досить гостро стоїть питання про становище дітей, під яким ми розуміємо сукупність умов, які склалися у суспільстві для виживання і розвитку дітей.

До цих умов належать: міра матеріального забезпечення життя дітей, стан охорони здоров'я дітей, розвиток мережі оздоровчих установ, система суспільної освіти і виховання, виховні можливості сім'ї, розвиненість державної турботи про дітей і законодавчі норми, які обстоюють життєво важливі права та інтереси дітей.

Специфіка й основне спрямування соціальної політики в галузі дитинства в сучасних умовах – це усунення негативних наслідків процесів,

які відбуваються в суспільстві, та створення умов для переорієнтації діючих і появи нових соціальних інститутів, які мають задовольняти потреби, реалізувати інтереси дитини.

Особа, яка постраждала від насильства в сім'ї потребує цілого комплексу послуг. Зокрема, медична допомога може надаватися особі, яка зазнала фізичного або сексуального насильства. Якщо за фактом насильства викликали поліцію, то її працівники у разі необхідності викликати карету швидкої допомоги, або відразу направити постраждалу в заклади охорони здоров'я. Медичну допомогу може також надавати Центр соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. Після тривалого періоду стресу, страху за власне життя та депресії жертви потребують психологічної реабілітації.

ВИСНОВКИ

«Сім'я – унікальний суспільний інститут, ніби самою природою призначений для цілей виховання. В ній достатньо міцна нормативна основа поєднується з можливістю тонких душевних взаємовпливів і довгою індивідуальною взаємодією».

Домашнє насильство набуває численних форм, включно з фізичним, сексуальним, репродуктивним, економічним, психологічним, емоційним, вербальним та релігійним насильством, та варіюється від прихованих, стертих форм на кшталт епізодів емоційного знущання (наприклад, сталкінгу чи залякування) до звалтувань у шлюбі та грубого фізичного насильства на кшталт побиття, душіння, калічення жіночих геніталій чи обливання кислотою, що призводять до хронічних захворювань, інвалідності чи смерті, тим самим домашнє насильство уособлює спотворення всіх цінностей які створює сім'я.

Феномен насильства завжди викликав суттєвий інтерес у науковців, що призвело до формування багатоманітних теорій в соціології, психології, філософії права, політології, конфліктології, кримінології тощо.

Жертвою домашнього насильства може стати будь-хто: жінка, яку постійно лає і б'є її чоловік, дівчинка-підліток, що страждає від сексуальних переслідувань вітчима, хлопчик, якого лупцює мати-алкоголичка, старенька бабуся, що її ненавидять власні діти, проте найбільш вразливими до проявів будь-якого виду насильства є діти.

Особливо критичними є дошкільний і підлітковий вікові періоди, які більшістю дослідників розглядаються "періодами ризику" щодо насильства. До недавнього часу проблема насильства над дітьми залишалася практично закритою для обговорення, що не давало повного уявлення про її масштабах і серйозності, в той час як діти можуть піддаватися насильству не тільки в родині, а й в школі, і з боку інших соціальних інститутів.

Складність проблеми домашнього насильства та насильства над жінками зокрема свідчить про необхідність комплексної стратегії, головними цілями якої є: запобігання – громадський осуд сімейного насильства над жінками та дітьми; захист – застосування заходів правопорядку з метою забезпечення безпеки жінок як у публічній, так і в приватній сферах життєдіяльності; а також притягнення порушників правопорядку до відповідальності за вчинені діяння; забезпечення – діяльність державних і неурядових проектів та організацій, що надають послуги професійної допомоги і консультування, здійснюють профілактику.

Психологічна допомога дітям і підліткам, які пережили насильство і жорстокість, повинна бути спрямована на якомога повне усунення їх наслідків та вжиття заходів щодо припинення насильницьких дій. Ця робота включає заходи профілактичного, діагностичного та корекційно-терапевтичного характеру.

Досвід насильства в дитинстві і юнацтві має фатальний наслідок для психологічного самопочуття та загального розвитку. Прояви наслідків насильства, хоча і порушують здоров'я дітей та підлітків, не мають чітко виражених симптомів і ознак, за якими можна було б встановити першопричину відхилень. Ступінь тяжкості наслідків залежить від тяжкості самого насильства. Жертви насильства живуть у стані постійної небезпеки і страху його повторення або того, що всі дізнаються про нього.

Майже всі діти, постраждалі від насильства, пережили психічну травму, в результаті чого вони розвиваються далі з певними особистісними, емоційними і поведінковими особливостями, які негативно впливають на їх подальше життя.

Психологічна допомога жертвам насильства являє собою складну задачу, оскільки люди, які зазнали і/або піддаються насильству, знаходяться у важкому психоемоційному стані, відчують сором, провину, часто заперечуючи факт насильства, зберігаючи те, що сталося в таємниці (особливо якщо це сімейна ситуація).

Основним змістом роботи кризових центрів є забезпечення психологічної реабілітації жертвам насилля у різних формах обслуговування.

У кризовій роботі з жертвами насильства основна мета психолога полягає в зменшенні і ліквідації травматичних переживань, почуття власної неповноцінності, ущербності, у формуванні адекватної самооцінки. На цьому етапі важливо дати можливість потерпілому пережити складні почуття, що виникли в ситуації. Цей етап роботи може проводитися як в індивідуальному, так і в груповому форматі. Індивідуальний формат дозволяє створити більш безпечне середовище, тоді як в груповому форматі потерпілий може отримати більше підтримки і побачити, що він не самотній.

Під час виконання кваліфікаційної роботи роз'яснено сучасні можливості психологічної практики в діяльності практичного психолога у сфері запобігання та протидії домашньому насильству через розкриття теоретико-правових основ такої діяльності з урахуванням останніх законодавчих змін, виокремлення основних принципів, інструментів практичної діяльності та вироблення дієвих рекомендацій щодо удосконалення адміністративного законодавства у досліджуваній сфері.

Під час дослідження – вивчено теоретико-прикладні аспекти дослідження діяльності практичного психолога у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; розглянуто найбільш актуальні проблеми основних напрямків роботи практичного психолога у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; проаналізували найбільш ефективні заходи психопрофілактичної роботи психолога у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чіп Руслана/Проблема сімейного насилля в контексті психологічної реабілітаційної практики студентів-психологів/ Руслана Чіп //Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Тернопіль, 29-30 квітня 2014 р., Тернопіль, 2014, С. 404-406.
2. Сімейне_насилство/ Матеріал з Вікіпедії - вільної енциклопедії./ [Електронний ресурс], Режим доступу:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Сімейне_насилство
3. Герасіна Л. М. Насилство як соціальна деструкція / Л.М. Герасіна//Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.2015, № 1148, Вип. 34, С. 35-40.
4. Огоренко В.В./ Актуальні проблеми сімейного насилства: колективна монографія / Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., Терьошина І.Ф., Гненна О.М., Мамчур О.Й., Тимофеев Р.М., Шорніков А.В.; за заг. ред. проф. Т.О.Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021, 188 с.
5. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насилству» /(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35)/{Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2671-VIII від 17.01.2019, ВВР, 2019, № 18, ст.73}/ [Електронний ресурс], Режим доступу URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
6. Юрків Я.І./ Сутність та зміст соціального феномену «насилство в сім'ї» // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота», Випуск 27, С. 234.
7. Насилство: короткий інструктаж для консультантів та консультанток // МБФ «Альянс громадського здоров'я», Київ, 2017, 35с.

8. Лист МОН від 18.05.2018 № 1/11-5480 “Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству” [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>

9. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І., Київ, 2011, 192 с.

10. Дроздова І.В. Насильство в сім'ї як одна із детермінант девіантної поведінки дітей та молоді / І.В. Дроздова // Наук. вісник Льв. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична, 2011, № 2, С. 273-280

11. Запобігання і протидія насильству в сім'ї: метод. реком. для соц. працівників. Київ: ДЦССМ, 2004, 192 с

12. Щорічна доповідь Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України про стан додержання та захисту прав і свобод і прав людини і громадянина в Україні 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

13. Мамчур О.Й./Психопатологічні стани як наслідок домашнього насильства/ Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., Терьошина І.Ф., Гненна О.М., Мамчур О.Й., Тимофеев Р.М., Шорніков А.В.; за заг. ред. проф. Т.О.Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021, 188 с.

14. Бадмаева В.Д. Клиника и судебно-психиатрическое значение психогенных расстройств у детей и подростков - жертв сексуального насилия. /В.Д. Бадмаева //Российский психиатрический журнал, Москва, 2003, №2, С. 37-42.

15. Насилие в семье ПТСР и другие последствия URL: <https://psixologiya.org/psixoterapiya/praktika/2243-nasilie-v-seme-ptsr-i-drugieposledstviya.html?showall=1>

16. Романова И. В. Принципы психотерапии психогенных расстройств у женщин, пострадавших от насилия // Медична психологія, 2018, Том13,№1, с.55-59 URL: <http://mps.kh.ua/archive/2018/1>

17. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки - жертви сімейного насилля // Соціальна педагогіка-2005, №2, С. 43-47.

18. Роман Попелюшко/ Особливості психологічної допомоги при домашньому насильстві/Статті сімейної психології URL: <https://www.b17.ru/article/35925/>

19. Савчук О.М. Стратегії роботи із співзалежними жінками, які зазнають насилля в сім'ї // Практична психологія та соціальна робота. 2003, №4, С. 51-60.

20. Шахрай В.М. Технологія соціальної роботи: Навч. посіб. / В.М. Шахрай, К.: ЦУЛ, 2006, 463 с.

21. Зимноводівський сільський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді/Насильство у сім'ї – важлива соціальна проблема URL: <https://zymnovodivskaotg.city-adm.lviv.ua>

22. Огоренко В.В. /Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., Терьошина І.Ф., Гненна О.М., Мамчур О.Й., Тимофєєв Р.М., Шорніков А.В.; за заг. ред. проф. Т.О.Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021, 188 с.

23. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: навч. посіб. / за ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005, 124 с.

24. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навч. метод. посіб. / А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброта. та ін. К.: OSCE, 2012, 246 с.

25. Баумгартен И. Насилие в отношении женщин в европейском регионе ВОЗ / И. Баумгартен, Д. Сетхі // Европейский журнал по сексуальному и репродуктивному здоровью, 2006, № 61, С. 4–7.

26. Л. Рутян, асп. /Київський національний університет імені Тараса Шевченка/ Вісник Київського національного університету імені Тараса

Шевченка/Домашнє насильство жінок: психологічні та соціальні детермінанти, явища К.:2019, 178 с.

27. Ящук Інна Петрівна/ Державна допомога та профілактика домашнього насильства в Україні/ Партнерство в освіті та соціальній роботі: сучасні виклики та перспективи : матеріали міжвузів. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 22 лют. 2022 р.). Хмельницький: ПП «А.В.Царук», 2022, 255 с.

28. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-19 [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

29. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист : зб. документів. Ч. II. Укр. ін-т соц. досліджень. К.: АТ “Вид-во “Столиця”, 1998, 290 с.

30. Івано-Франківськ: Видавництво «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008, С. 30–35.

31. Галушак Г. Розв’язання проблем сімей із порушеною структурою як умова подолання бездоглядності і безпритульності дітей. Матеріали міської науково-практичної конференції «Діти вулиці: проблеми, права, захист». 2018. С. 20–35.

32. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07.12.1984 р. № 8074-10. Відомості Верховної Ради Української РСР 1984, додаток до № 51. Ст. 1122.

33. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001, № 25–26. Ст. 131.

34. Воронова О.В. / Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству/Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О.П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.

35. Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” // Молодь і закон. К.: ІЗМН, 1997

36. Соціальна педагогіка: Підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А. Й. Капської. К.: Центр учбової літератури, 2009, 488 с.
37. Демчук, Оксана Андріївна. /Монографія/Психологічна допомога дітям, що зазнали насильства. /Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини/ Умань: 2015 – 4 с.
38. Музиченко І.В. Ткачук І.І. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби: методичні рекомендації. Київ УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 28 с.
39. Музиченко І. В. Психологічна травма: аналіз проблеми та шляхи подолання, Роль психологічної служби системи вищої освіти України у час суспільних трансформацій: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 19- 20 травня 2017 р.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С.119-123.
40. Інноваційні підходи до організації медико-психологічної допомоги післятравматичного стресового розладу: методичні рекомендації / [О. С. Мусій, І.Я. Пінчук, О. О. Хаустова та ін.]. Київ: УНДІССПН МОЗ України, 2014. 32 с.
41. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки: методичний посібник / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ: 2015- 58 с.
42. Левенко Наталія Сергіївна / Психологічна допомога дітям та підліткам що зазнали психологічного насильства/ Психологічна допомога: від кризи до ресурсу. Матеріали III Всеукраїнського науковопрактичного форуму (21–26 квітня 2020 року, м. Суми) / за заг. ред. А. В. Вознюк. Суми: НВВ КЗ СОППО. 2020, 182 с.
43. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї. Навч.-метод. посібник у двох томах. Том I / О. М. Бандурка та ін. ; за заг. ред. Бандурки О. М., Київ: 2013, 136 с.
44. Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок в Україні / І. Велосевич та ін., Київ: 2015, 60 с.
45. Ящук Катерина Василівна, Бевза Людмила Юріївна/ Психологічна допомога жертвам домашнього насильства/Матеріали II Всеукраїнського

форуму «Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах» (11 лютого 2021 року, Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет»): збірник доповідей та тез. Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2021, 306 с.

46. Жигунова Г.М., Пономаренко Н.О. (2015) Причины насилия над женщинами в семье. *Общественные науки. Социология.* № 2 (34). С. 137-144.

47. За домашнє насильство – за ґрати: Як в Україні та світі борються зі знущанням у родині. URL: https://zik.ua/news/2019/11/22/za_domashnie_nasylstvo__za_hraty_yak_v_ukraini_ta_sviti_boriatsia_zi_z_nushchanniam_u_rodyni_946146

48. Ольга Замашкіна/Соціальний супровід жінок постраждалих від домашнього насилля /Соціально-правовий захист різних категорій населення: європейський вимір. Збірник наукових праць. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2020 - 124 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ТЕСТ «PARI» - «Батьківсько-дитячі відносини» з батьком дитини.

Методика PARI (parental attitude research instrument) призначена для вивчення ставлення батьків (насамперед матерів) до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі). Автори - американські психологи Е. С. Шефер і Р. К. Белл.

У нашій країні адаптована Т. В. Нещерет. У методиці виділені 23 аспекти-ознаки, що стосуються різних сторін ставлення батьків до дитини і життя в сім'ї.

З них - 8 ознак описують ставлення до сімейної ролі і 15 - стосуються батьківсько-дитячих відносин.

Ці 15 ознак діляться на три групи:

I - оптимальний емоційний контакт,

II - зайва емоційна дистанція з дитиною,

III - зайва концентрація на дитині.

Шкали ці виглядають наступним чином:

Ставлення до сімейної ролі;

Описується за допомогою 8 ознак, їх номери в опитувальному аркуші 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23;

- Обмеженість інтересів жінки рамками сім'ї, турботами виключно про сім'ю (3);

- Відчуття самопожертви в ролі матері (5);

- Сімейні конфлікти (7);

- Сверхавторитет батьків (11);

- Незадоволеність роллю господині будинку (13);

- «Байдужість» чоловіка, його невключеність у справи сім'ї (17);

- Домінування матері (19);

- Залежність і несамостійність матері (23).

Ставлення батьків до дитини

I. Оптимальний емоційний контакт (складається з 4 ознак, їх номери по опитувального листа 1, 14, 15, 21):

- Спонування словесних проявів, вербалізацій (1);
- Партнерські відносини (14);
- Розвиток активності дитини (15);
- Зрівняльні відносини між батьками і дитиною (21).

II. Зайва емоційна дистанція з дитиною (складається з 3 ознак, їх номери по опитувального листа 8, 9, 16):

- Дратівливість, запальність (8);
- Суворість, надмірна суворість (9);
- Ухилення від контакту з дитиною (16).

III. Надмірна концентрація на дитині (описується 8 ознаками, їх номери по опитувального листа 2, 4, 6, 10, 12, 18, 20, 22):

- Надмірна турбота, встановлення відносин залежності (2);
- Подолання опору, придушення волі (4);
- Створення безпеки, побоювання образити (6);
- Виключення позасімейних впливів (10);
- Придушення агресивності (12);
- Придушення сексуальності (18);
- Надмірне втручання у світ дитини (20);
- Прагнення прискорити розвиток дитини (22).

Кожна ознака вимірюється за допомогою 5 суджень, врівноважених з погляду вимірює здібності і смислового змісту. Вся методика складається з 115 суджень. Судження розташовані в певній послідовності, і відповідає повинен висловити до них ставлення у вигляді активного або часткового згоди або незгоди.

Схема перерахунку відповідей у бали міститься в «ключі» методики. Сума цифровий значущості визначає вираженість ознаки. Таким чином, максимальна вираженість ознаки 20, мінімальна 5; 18,19, 20 - високі оцінки,

відповідно - 8, 7, 6, 5 - низькі. Опитувальник і лист відповідей додаються. Має сенс в першу чергу аналізувати саме високі і низькі оцінки. Інструкція. Перед Вами питання, які допоможуть з'ясувати, що батьки думають про виховання дітей. Тут немає відповідей правильних і неправильних, оскільки кожен прав по відношенню до власних поглядів. Намагайтеся відповідати точно і правдиво.

Деякі питання можуть здатися Вам однаковими. Однак це не так. Є запитання подібні, але не однакові. Зроблено це для того, щоб вловити можливі, навіть невеликі відмінності в поглядах на виховання дітей. На заповнення запитальника буде потрібно приблизно 20 хв.

Чи не обмірковуйте відповідь довго, відповідайте швидко, намагайтеся дати першу відповідь, який прийде Вам в голову. Поруч з кожним становищем знаходяться літери «А а б Б», їх потрібно вибрати залежно від свого переконання у правильності даного положення:

А - якщо з даним положенням згодні повністю;

а - якщо з даним положенням скоріше згодні, ніж не згодні;

б - якщо з даним положенням скоріше не згодні, ніж згодні;

Б - якщо з даним положенням повністю не згодні.

Текст опитувальника

1. Якщо діти вважають свої погляди правильними, вони можуть не погоджуватися з поглядами батьків. А а б Б
2. Хороша мати повинна оберегати своїх дітей навіть від маленьких труднощів і образ. А а б Б
3. Для хорошої матері дім і сім'я - найважливіше в житті. А а б Б
4. Деякі діти настільки погані, що заради їхнього ж блага потрібно навчити їх боятися дорослих. А а б Б
5. Діти повинні віддавати собі звіт в тому, що батьки роблять для них дуже багато. А а б Б
6. Маленьку дитину завжди слід міцно тримати під час миття, щоб він не впав. А а б Б

7. Люди, які думають, що в хорошій сім'ї не може бути непорозумінь, не знають життя. А а б Б
8. Дитина, коли подорослішає, буде дякувати батьків за суворе виховання. А а б Б
9. Перебування з дитиною цілий день може довести до нервового виснаження. А а б Б
10. Краще, якщо дитина не замислюється над тим, чи правильні погляди його батьків. А а б Б
11. Батьки повинні виховувати в дітях повну довіру до себе.
А а б Б
12. Дитину слід вчити уникати бійок, незалежно від обставин.
А а б Б
13. Найгірше для матері, що займається господарством, почуття, що їй нелегко звільнитися від своїх обов'язків. А а б Б
14. Батькам легше пристосуватися до дітей, ніж навпаки. А а б Б
15. Дитина повинна навчитися в життя багатьом потрібним речам, і тому йому не можна дозволяти втрачати цінний час. А а б Б
16. Якщо один раз погодитися з тим, що дитина с'ябеднічал, він буде це робити постійно А а б Б
17. Якби батьки не заважали у вихованні дітей, матері б краще справлялися з дітьми А а б Б
18. У присутності дитини не треба розмовляти про питання статі. А а б Б
19. Якби мати не керувала будинком, чоловіком і дітьми, все відбувалося б менш організовано. А а б Б
20. Мати повинна робити все, щоб знати, про що думають діти.
А а б Б
21. Якби батьки більше цікавилися справами своїх дітей, діти були б краще і щасливіше. А а б Б
22. Більшість дітей повинні самостійно справлятися з фізіологічними потребами вже з 15 місяців. А а б Б

23. Найважче для молодої матері - залишатися одній у перші роки виховання дитини А а б Б

24. Треба сприяти тому, щоб діти висловлювали свою думку про життя в сім'ї, навіть якщо вони вважають, що життя в сім'ї неправильна. А а б Б

25. Мати повинна робити все, щоб уберегти свою дитину від розчарувань, які несе життя. А а б Б

26. Жінки, які ведуть безтурботне життя, не дуже гарні матері.

А а б Б

27. Треба обов'язково викорінювати у дітей прояви народжуваної єхидна.

А а б Б

28. Мати повинна жертвувати своїм щастям заради щастя дитини. А а б Б

29. Всі молоді матері бояться своєї недосвідченості у поводженні з дитиною. А а б Б

30. Подружжя повинні час від часу лаятися, щоб довести свої права. А а б Б

31. Суворі дисципліна по відношенню до дитини розвиває в ньому сильний характер. А а б Б

32. Матері часто настільки бувають замучені присутністю своїх дітей, що їм здається, ніби вони не можуть з ними бути ні хвилини більше. А а б Б

33. Батьки не повинні поставати перед дітьми в поганому світлі.

А а б Б

34. Дитина повинна поважати своїх батьків більше за інших.

А а б Б

35. Дитина повинна завжди звертатися за допомогою до батьків або вчителів замість того щоб вирішувати свої непорозуміння в бійці. А а б Б

36. Постійне перебування з дітьми переконує мати те, що її виховні можливості менше вмінь і здібностей (могла б, але ...). А а б Б

37. Батьки своїми вчинками повинні завоювати прихильність дітей. А а б Б

38. Діти, котрі не пробують своїх сил в досягненні успіхів, повинні знати, що потім у житті можуть зустрітися з невдачами. А а б Б

39. Батьки, які розмовляють з дитиною про його проблеми, повинні знати, що краще дитину залишити в спокої і не вникати в його справи. А а б Б
40. Чоловіки, якщо не хочуть бути егоїстами, повинні брати участь у сімейному житті. А а б Б
41. Не можна допускати, щоб дівчатка і хлопчики бачили один одного голими. А а б Б
42. Якщо дружина достатньо підготовлена до самостійного вирішення проблем, то це краще і для дітей і для чоловіка. А а б Б
43. У дитини не повинно бути таємниць від своїх батьків. А а б Б
44. Якщо у вас прийнято, що діти розповідають Вам анекдоти, а Ви - їм, то багато питань можна вирішити спокійно і без конфліктів.
А а б Б
45. Якщо рано навчити дитину ходити, це благотворно впливає на його розвиток. А а б Б
46. Недобре, коли мати одна долає всі труднощі, пов'язані з доглядом за дитиною та її вихованням. А а б Б
47. У дитини повинні бути свої погляди і можливість їх вільно висловлювати. А а б Б
48. Треба берегти дитину від важкої роботи. А а б Б
49. Жінка повинна вибирати між домашнім господарством і розвагами. А а б Б
50. Розумний батько повинен навчити дитину поважати начальство. А а б Б
51. Дуже мало жінок отримують подяку дітей за працю, витрачену на їхнє виховання. А а б Б
52. Якщо дитина потрапила в біду, в будь-якому випадку мати завжди відчуває себе винною. А а б Б
53. У молодого подружжя, незважаючи на силу почуттів, завжди є розбіжності, які викликають роздратування. А а б Б
54. Діти, яким вселили повагу до норм поведінки, стають хорошими, стійкими й шановними людьми. А а б Б

55. Рідко буває, щоб мати, яка цілий день займається з дитиною, зуміла бути ласкавою і спокійною. А а б Б
56. Діти не повинні поза домом вчитися тому, що суперечить поглядам їхніх батьків. А а б Б
57. Діти повинні знати, що немає людей більш мудрих, ніж їхні батьки. А а б Б
58. Немає виправдання дитині, яка б'є іншу дитину. А а б Б
59. Молоді матері страждають з приводу свого ув'язнення будинку більше, ніж по-небудь іншої причини. А а б Б
60. Змушувати дітей відмовлятися і пристосовуватися - поганий метод виховання. А а б Б
61. Батьки повинні навчити дітей знайти заняття і не втрачати вільного часу. А а б Б
62. Діти мучать своїх батьків дрібними проблемами, якщо з самого початку до цього звикнуть. А а б Б
63. Коли мати погано виконує свої обов'язки по відношенню до дітей, це, мабуть, означає, що батько не виконує своїх обов'язків по утриманню родини. А а б Б
64. Дитячі ігри з сексуальним змістом можуть привести дітей до сексуальних злочинів. А а б Б
65. Планувати повинна тільки мати, так як тільки вона знає, як належить вести господарство. А а б Б
66. Уважна мати повинна знати, про що думає її дитина. А а б Б
67. Батьки, які вислуховують зі схваленням відверті висловлювання дітей про їхні переживання на побаченнях, товариських зустрічах, танцях і т. П., Допомагають їм у більш швидкому соціальному розвитку. А а б Б
68. Чим швидше слабшає зв'язок дітей з родиною, тим швидше діти навчаться вирішувати свої проблеми. А а б Б
69. Розумна мати робить все можливе, щоб дитина до і після народження знаходився в хороших умовах. А а б Б

70. Діти повинні брати участь у вирішенні важливих сімейних питань. А а б Б
71. Батьки повинні знати, як потрібно поступати, щоб їхні діти не потрапили у важкі ситуації. А а б Б
72. Занадто багато жінок забувають про те, що їх належним місцем є будинок. А а б Б
73. Діти потребують материнської турботи, якої їм іноді не вистачає.
А а б Б
74. Діти повинні бути більш дбайливі і вдячні своєї матері за працю, вкладену в них. А а б Б
75. Більшість матерів побоюються мучити дитину, даючи йому дрібні доручення. А а б Б
76. У сімейному житті існує багато питань, які не можна вирішити шляхом спокійного обговорення. А а б Б
77. Більшість дітей повинні виховуватися більш строго, ніж це відбувається насправді. А а б Б
78. Виховання дітей - це важка нервова робота. А а б Б
79. Діти не повинні сумніватися в способі мислення їхніх батьків. А а б Б
80. Більше всіх інших діти повинні поважати батьків. А а б Б
81. Не треба сприяти тому, щоб діти займалися боксом і боротьбою, так як це може призвести до серйозних порушень тіла та іншим проблемам. А а б Б
82. Одне з поганих явищ полягає в тому, що у матері, як правило, немає вільного часу для улюблених занять. А а б Б
83. Батьки повинні вважати дітей рівноправними по відношенню до себе у всіх питаннях життя. А а б Б
84. Коли дитина робить те, що зобов'язаний, він знаходиться на правильному шляху і буде щасливий. А а б Б
85. Треба залишити дитину, якій сумно, у спокої і не займатися ним.

А а б Б

86. Найбільше бажання будь-якої матері - бути зрозумілою чоловіком.

А а б Б

87. Одним з найскладніших моментів у вихованні дітей є сексуальні проблеми. А а б Б

88. Якщо мати керує будинком і піклується про все, вся сім'я відчуває себе добре. А а б Б

89. Так як дитина - частина матері, вона має право знати все про його життя. А а б Б

90. Діти, яким дозволяється жартувати і сміятися разом з батьками, легше приймають їхні поради. А а б Б

91. Батьки повинні докласти всіх зусиль, щоб якомога раніше навчити дитину справлятися з фізіологічними потребами. А а б Б

92. Більшість жінок потребують більшої кількості часу для відпочинку після народження дитини, ніж їм дається насправді.

А а б Б

93. У дитини повинна бути впевненість в тому, що його не покарають, якщо він довірить батькам свої проблеми. А а б Б

94. Дитину не потрібно привчати до важкої роботи вдома, щоб він не втратив охоту до будь-якій роботі. А а б Б

95. Для хорошої матері досить спілкування з власною сім'єю.

А а б Б

96. Часом батьки змушені поступати проти волі дитини. А а б Б

97. Матері жертвують всім заради блага власних дітей. А а б Б

98. Найголовніша турбота матері - благополуччя і безпека дитини. А а б Б

99. Природно, що двоє людей з протилежними поглядами в подружжі сваряться. А а б Б

100. Виховання дітей у строгій дисципліні робить їх більш щасливими. А а б Б

101. Природно, що мати «божеволіє», якщо у неї діти егоїсти і дуже

вимогливі. А а б Б

102. Дитина ніколи не повинна слухати критичні зауваження про своїх батьків. А а б Б

103. Перший обов'язок дітей - довіра по відношенню до батьків.

А а б Б

104. Батьки, як правило, воліють спокійних дітей забіякам. А а б Б

105. Молода мати відчуває себе нещасною, бо знає, що багато речей, які їй хотілося б мати, для неї недоступні. А а б Б

106. Немає жодних підстав, щоб у батьків було більше прав і привілеїв, ніж у дітей. А а б Б

107. Чим раніше дитина зрозуміє, що немає сенсу втрачати час, тим краще для нього. А а б Б

108. Діти роблять все можливе, щоб зацікавити батьків своїми проблемами. А а б Б

109. Небагато чоловіків розуміють, що матері їхньої дитини теж потрібна радість у житті. А а б Б

110. З дитиною щось не в порядку, якщо він багато розпитує про сексуальних питаннях. А а б Б

111. Виходячи заміж, жінка повинна віддавати собі звіт в тому, що буде змушена керувати сімейними справами. А а б Б

112. Обов'язком матері є знання таємних думок дитини. А а б Б

113. Якщо включати дитину в домашні роботи, він стає більш пов'язаний з батьками і легше довіряє їм свої проблеми. А а б Б

114. Треба якомога раніше припинити годувати дитину грудьми і з пляшечки (привчити дитину «самостійно» харчуватися). А а б Б

115. Не можна вимагати від матері занадто великого почуття відповідальності по відношенню до дітей. А а б Б

Додаток Б

Результати батька за тестом який був визначений психологом.

Відповідь	Аабб		Аабб		Аабб		Аабб		Аабб	Значення ознаки
1	Б	24	А	47	б	70	б	93	б	
2	Б	25	б	48	Б	71	а	94	Б	
3	а	26	б	49	А	72	А	95	б	
4	А	27	А	50	А	73	а	96	А	
5	А	28	а	51	а	74	А	97	а	
6	а	29	б	52	б	75	б	98	а	
7	А	30	А	53	А	76	А	99	А	
8	А	31	А	54	А	77	А	100	А	
9	А	32	б	55	б	78	А	101	А	
10	б	33	б	56	А	79	А	102	А	
11	А	34	А	57	А	80	А	103	А	
12	Б	35	Б	58	Б	81	Б	104	А	
13	б	36	б	59	а	82	б	105	б	
14	а	37	А	60	б	83	б	106	А	
15	Б	38	А	61	А	84	А	107	А	
16	А	39	а	62	А	85	А	108	а	
17	а	40	б	63	б	86	б	109	Б	

18	б	41	б	64	б	87	а	110	А	
19	Б	42	А	65	Б	88	А	111	б	А - 4 бали;
20	а	43	А	66	а	89	А	112	б	а - 3 бали;
21	А	44	а	67	б	90	а	113	А	б - 2 бали;
22	А	45	А	68	А	91	А	114	А	Б - 1 бал
23	а	46	Б	69	А	92	б	115	Б	

Шкали ці виглядають наступним чином

Ставлення до сімейної ролі

Описується за допомогою 8 ознак, їх номери в опитувальному аркуші 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23 (а,А,А,А,б,а,Б,а)

- Обмеженість інтересів жінки рамками сім'ї, турботами виключно про сім'ю (3);
- Відчуття самопожертви в ролі матері (5);
- Сімейні конфлікти (7);
- Сверхавторитет батьків (11);
- Незадоволеність роллю господині будинку (13);
- «Байдужість» чоловіка, його невключеність у справи сім'ї (17);
- Домінування матері (19);
- Залежність і несаможиттєвість матері (23).

Ставлення батьків до дитини

I. Оптимальний емоційний контакт (складається з 4 ознак, їх номери по опитувального листа 1, 14, 15, 21); (Б,а,Б,А)

- Спонування словесних проявів, вербалізацій (1);
- Партнерські відносини (14);
- Розвиток активності дитини (15);
- Зрівняльні відносини між батьками і дитиною (21).

II. Зайва емоційна дистанція з дитиною (складається з 3 ознак, їх номери по опитувального листа 8, 9, 16): (А,А,А)

- Дратівливість, запальність (8);
- Суворість, надмірна суворість (9);
- Ухилення від контакту з дитиною (16).

III. Надмірна концентрація на дитині (описується 8 ознаками, їх номери по опитувального листа 2, 4, 6, 10, 12, 18, 20, 22): (б,А,а,б,Б,б,а,А)

- Надмірна турбота, встановлення відносин залежності (2);
- Подолання опору, придушення волі (4);
- Створення безпеки, побоювання образити (6);
- Виключення позасімейних впливів (10);
- Придушення агресивності (12);
- Придушення сексуальності (18);
- Надмірне втручання у світ дитини (20);
- Прагнення прискорити розвиток дитини (22).

Відповідно до відповідей тесту, видно що батько нервовий, емоційно-драгівливий, особливо по відношенню до дитини, з погляду на нього можна зрозуміти, що його нічим не злякаєш, і змінюватися він не бажає, але все ж йому дали певний термін для виправлення ставлення до рідної доньки та її матері, з його слів він робить все щоб його дитина змогла себе захистити в подальшому житті, зі слів батька можна зрозуміти, що він також зростав у подібній сім'ї.

Додаток В

Шкала депресії (Т. Балашова)

Вік досліджуваної: 9 років.

Інструкція. Прочитайте уважно кожне з наведених тверджень (див. бланк для відповідей) і закресліть відповідну цифру праворуч залежно від того, як ви почуваєтеся останнім часом. Над запитаннями довго не задумуйтеся, тільки правильних чи неправильних відповідей немає.

№	Твердження	Відповіді			
		Ніколи	Іноді	Часто	Завжди
1	Я почуваю пригніченість	1	2	3	4
2	Вранці я почуваюся найкраще	1	2	3	4
3	У мене бувають періоди плачу чи майже сліз	1	2	3	4
4	У мене поганий нічний сон	1	2	3	4

5	Апетит у мене не гірший, ніж звичайно	1	2	3	4
6	Мені приємно дивитися на привабливих дівчат (хлопців), розмовляти з ними, перебувати поруч	1	2	3	4
7	Я помічаю, що втрачаю вагу	1	2	3	4
8	Мене непокоять запори	1	2	3	4
9	Серце б'ється швидше, ніж звичайно	1	2	3	4
10	Я втомлююся без певних причин	1	2	3	4
11	Я думаю так само чітко, як завжди	1	2	3	4
12	Мені легко робити те, що я вмію	1	2	3	4
13	Почуваю занепокоєння і не можу всидіти на місці	1	2	3	4
14	У мене є надії на майбутнє	1	2	3	4
15	Я більш дратівливий (-а), ніж звичайно	1	2	3	4
16	Мені легко приймати рішення	1	2	3	4
17	Я відчуваю, що корисний(а) і необхідний(а)	1	2	3	4
18	Я живу достатньо повним життям	1	2	3	4
19	Я відчуваю, що іншим людям стане краще, якщо я помру	1	2	3	4
20	Мене зараз радує те, що радувало завжди	1	2	3	4

Обробка та інтерпретація результатів

Рівень депресії (РД) визначається сумою "прямого" і "зворотного" підрахунку.

Приклад зворотного підрахунку: у висловлюванні № 2 закреслена цифра 1, ми ставимо 4 бали; у твердженні № 5 закреслена відповідь 2 - ставимо 3 бали; у № 6 - відповідь 3 - ставимо 2 бали; у № 11 - відповідь 4 - ставимо 1 бал тощо.

"Прямий" підрахунок - твердження 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 19.

"Зворотний" підрахунок - твердження 2, 5, 6, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 20.

У сумі одержуємо рівень депресії, що коливається в діапазоні 20-80 балів:

20-50 балів – депресія відсутня;

50-59 балів – легка ситуативна чи стресова депресія;

60-69 балів – субдепресивний стан;

70-80 балів – високий рівень депресії.

Додаток Г.

Результати дослідження неповнолітньої доньки, яка стала свідком насильства.

№	Твердження	Відповіді			
		Ніколи	Іноді	Часто	Завжди
1	Я почуваю пригніченість		2		
2	Вранці я почуваюся найкраще			3	
3	У мене бувають періоди плачу чи майже сліз			3	
4	У мене поганий нічний сон			3	
5	Апетит у мене не гірший, ніж звичайно			3	
6	Мені приємно дивитися на привабливих дівчат (хлопців), розмовляти з ними, перебувати поруч				4
7	Я помічаю, що втрачаю вагу		2		
8	Мене непокоять запори		2		
9	Серце б'ється швидше, ніж звичайно			3	
10	Я втомлююся без певних причин		2		
11	Я думаю так само чітко, як завжди		2		
12	Мені легко робити те, що я вмію				4
13	Почуваю занепокоєння і не можу всидіти на місці		2		

14	У мене є надії на майбутнє			3	
15	Я більш дратівливий (-а), ніж звичайно		2		
16	Мені легко приймати рішення			3	
17	Я відчуваю, що корисний(а) і необхідний(а)		2		
18	Я живу достатньо повним життям		2		
19	Я відчуваю, що іншим людям стане краще, якщо я помру			3	
20	Мене зараз радує те, що радувало завжди		2		

«Прямий підрахунок» твердження- 3,2,2,3,3,2,3,3,3,2= 26

«Зворотній підрахунок» твердження- 2,2,1,3,1,2,2,3,3,3=22

Наразі у дитини депресія відсутня, але є можливість ураження стресу еипатії, що може призвести до переживання внутрішньо, тобто візуально дитина нічого не показує, а з середини хвилювання за маму та її здоров'.

Попри дослідження була розмова щодо її думки до того що відбувається у їхній сім'ї. Довело, що дитина є психологічно травмована та пригночена, яка відчувала постійний страх та була емоційно виснажена, та попри все довіра до мами у неї залишилася, але страх того що прийде п'яний батько та буде бити чи ображати матір, залишався все більший.

Надалі служба у справах дітей залишається спостерігати за сім'єю та особливо за дитиною, якщо її стан погіршиться її змушенні будуть вилучити на певний період, до поки батьки не наладять свої міжособистісні відносини, щоб дитина відчувала себе у безпеці.